شورا

اوچنچی ییل

عدد ۹ * سنه ۱۹۱۰

مندرجه سی:

مدحت پاشا.
اجتماعی مسئله‌لر.
I هر اشنك مخصوص وقتی، موسمی وار.
II تنازع وبقاءُ الامثل.
عمرالقراشی.
قبردن تاوشلر. خالد ضیادن
ترجمه. عبدالرحمن سعدی.
میشارلر. ظریف بشیری.
دینلیلر هم دینسزلر.
میان عبدالاول الغفاری.
رسام ومصور (خودوژ-نیك) تاتار.
معلم بیكقولف.
یاز و طورسنده.
عبدالله السكچمیری.
روسیه‌ده مسلمان مسئله سی. ف. ك.
آثار قدیمه.
ف. مرتضین.
تربیه وتعلیم. آنا مكتبی.
تعلیم بالمعاینة - احمد جان مصطفی. تربیه وتعلیم - معلم رضوان. بالالرنی تربیه و آنلرنك اخلاقنی تهذیب.
عبدالقیوم بهمانی.
اشعار. «معراج» ع. نوقایف.
مراسله ومخابره. استاۋرو - پول، خوقند، پتر پاۋل شهرلرندن.
متنوعه: آمریقاده اسلام، تاتارلر طرفندن صالنغان مناستر، خاتونلر مملكتی، بر توگره گیننك اشانچسزلغی.
لطائف.
كچكنه حكایت. «اول-اول زمانده» ش. كمال.

محرری رضاءالدین بن فخرالدین =
ناشرلری م. شاكر م. ذاكر راميفلر

تل یاریشی

«تل یاریشی» حقنده اولان دعوتینه اشتراك ایدوب مقاله‌لر کوندردیکلری ایچون توبانده اسملری یازلنه‌چق محترم ذاتلرغه «شورا» اداره‌سی صمیمی صورتده تشکر ایته‌در. بونکله برابر «تل یاریشی» مجموعه‌سندن برر نسخه هدیه ایدوب کوندرر ایچون بو کونگی آدرسلرینی اداره‌گه یبارمکلرینی اوتنه‌در.

احمد توقتابابیوف
احمد جان بیکتمروف
احکم الدین ایسانبردین
احنف تانفاتاروف
اسدالله جمال الدینوف
اسماعیل علیبیف
ا. صالحوف
برهان منصوری
بهرام بیك دولتشایوف
جهان گیر آبزگیلدین
حبیب اسحاقی
حسن علی
حکمت مفتاح
حسن الدین کریموف
حسیب الکریمی
دلیل حسن الدین اوغلی
ذاکرجان الخانوف
رضاء ترجمانی
سهمان الاسحاقی
شاکرجان بن تاج الدین
صابرجان بن شاکرجان

ضیأ الدین رحمانقولوف
طاهر شاه مراد اوغلی
طیبه کمال
ظریف بشیری
عارف الله کیکوف
عبدالبر آتاوی
عبد الحق بن عبدالصمد
عبدالرحمن رامییف
عبدالرحمن یولایوف
عبدالغنی نیازی
عبدالکریم سعیدوف
عبدالمجید غفوری
عبدالناصر عبداللوف
عصمت مامیشوف
علی اصغر غفوری
علی بابازیدوف
عمر جانبیکوف
عمر قاراشی
عنایت الله احمدی
فخرالاسلام بن عین الدین
فیض الباری بن جمال الدین

فیض الرحمن موسین
کریم مرتاضین
کلیم الله سعدی
لقمان صدیق
محمد جان ایشمحمدوف
محمد حافظ بن محمد علی
محمد رحیم بن تاج الدین
محمد صابر بن ولدان
محمد صفا علیموف
م. عبدالرحمن شهابزاده
م. العثمانی
محمد فاتح مرتاضین
محمد نجیب آبیزوف
محمد یونوسوف
میان عبدالاول
نظر خواجه بن عبدالصمد
ولیشاه بن علی اکبر
هادی آطلاسوف
هادی بن صابرجان

آدرسلرنڭ ۱۵ نچی ایبون‌گه قدر کلوب یتولری مطلوبدر. «اورنبورغ» شهرندن یازمش کیمسه‌لر «تل یاریشی» مجموعه‌سنی اوزلری طوغری اداره‌دن کلوب آلورلر.

شرق کتابخانه‌سی

صاحبی: احمد اسحاقی

اورسق شهرنده

سنه تأسیسی ۱۹۰۶

Адресъ: *Орскъ*, Оренбург. губ.

Ахмеду Исхакову.

« شرق کتابخانه سی » نده مصر ـ استانبول ـ هند ـ
بیروت مطبوعاتی کلیتلی صورتده موجود د ر.
مکتب ومدرسه‌لر ایچون هر فندن، هر تورلی درس
کتابلری، کوبلب آلوچیلرغه‌غایت آرزان بها ایله کوندرلمکده در.
مفصل « اسامی الکتب » بوش یبارلور.
زادانکه‌سز نالوژ ایله یبارلماس. بر سپارش (زاکاز)
نڭ دورتدن بری قدر زادانکه یبارلورگه تیوشلی.
پوچته مصارفی آلوچیدن.

« وقت » مطبعه‌سنده

هرتورلی کتابلر، خط و اسچوط بلانقه‌لری،
کانؤیرتلر، طوی وضیافت ایچون زاپیسکه‌لر،
تبریك هم ویزیت کارتوچکه لری نفیس
وگوزل روشده اشلنه‌در. چیتدن صورا-
توچیلرغه تیز مدتده اشله‌نوب یباره‌در.

آدرس:

Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ“

„تل یاریشی“

مجموعه‌سی

باصلوب تمام اولادر.

”کریمف، حسینف شرکتی،، کتبخانه‌سنده

کلیتله موجود کتابلر:

	بهاسی	پوچته ایله
مشهور خاتونلر اثر رضاءالدین بن فخرالدین	۱ صوم	۱ صوم ۲۰ تین
تذکرهٔ مستوره یاش قزلره هدیه	۲۰ «	۲۴ «
ترك خانملری فرانسوزچه‌دن ترجمه	۸ «	۱۰ «
مسلمه‌لر حریتی اسلام قزینڭ اوّلگی وحاضرگی حالی محرره‌سی گلنار خانم، ر. رقیبف ترجمه‌سی	۵ «	۷ «
خانملره مخصوص عائله درسلری محرری ملك زاده فواد	۴۰ «	۴۸ «
تحریر المرأة I مؤلفی قاسم بك امین	۲۵ «	۲۹ «
المرأة الجدیده II	۵۳ ۃ	۳۹ ۃ «
دورعالم اثر عبدالرشید ابراهیم	۴۰ «	۴۸ «
دهریلرڭ مذهبلرنی ابطال وآنلرنڭ مذهبلرینی وحاللرنی بیان	۲۰ «	۴۲ «
مناصب دینیه اثر رضاالدین بن فخرالدین	۲۵ «	۲۹ «
خزینه وزیمستوا مکتب وزکات اثر ر. فخرالدین	۲۵ «	۲۹ «
پاپالر وملالر یاخود ایوان غوس تاریخدن بر واقعه	۲۵ «	۲۹ «
اسلام وهانوتو مؤلفی محمد عبده، مترجمی ذ. قادری	۲۵ «	۲۹ «
واق بورچ اورنلری	۱۰ «	۱۲ «

ОРЕНБУРГЪ } Т^{ВУ} „КАРИМОВЪ, ХУСАИНОВЪ и К^{О}“.
УФА یاکه

«وقت» اداره‌خانه‌سینڭ اوز مطبعه‌سنده نفیس روشده اعلا کاغدگه باصلوب چققان توبانده‌گی اثرلر اداره‌ده هم مشهور کتابچیلرده صاتلمقده‌در. اداره‌دن یوزلب آلوچیلرغه مخصوص اسکید که قیلنور. آدرس: Оренбургъ, редакція газ. „ВАКТЪ“

ایکنچی مرتبه باصیلوب چقدی:

رحمت الهیه مسئله‌سی

رحمت الهیه‌نڭ عمومیتی مسئله‌سی محترم موسی افندی بیگیيف‌نڭ قوزغاتوی ایله کوتاریلوب هر یرده مناظره و تورلی قیل قال‌لرگه سبب بولمش ایدی. حقیقتنی ایضاح ایچون محررمز رضاءالدین حضرت بو مسئله‌ده علماء کرامنڭ اثرلرن تفتیش قیلوب مشهور مجتهد «ابن القیم الجوزیه» حضرتلرینڭ «حادی الارواح» کتابنده‌غی بو خصوص‌نی جامع فصلندن اقتباس همده اوز طرفندن بیك مفید شیلر علاوه ایتوب بیك قیمتی بر اثر میدانغه کتورمش. برملب ۱۰ تین، پوچته ایله ۱۲ تین.

محمد ﷺ

اثر رضاءالدین بن فخرالدین. الڭ معتبر اصللردن آلنوب یازلمش بر اثر بولدیغی جهتندن هر کم ایچون؛ خصوصا مکتب‌ده بالالرغه اوقتور ایچون، غایت موافق بر اثردر. هر کم آڭلارلق صورتده پیغمبرمزنڭ حیاتی، نبوتی و اشلری بیان قیلنمشدر. نفیس صورتده، بویاولی رامکاده باصلغان؛ غایت یاخشی کاغدده. حقی ۲۰ تین، پوچته ایله ۲۴ تین.

تاریخ اسلام

استانبولده مکتب سلطانی مأذونلرندن عثمان جلیللر اثری. ابتدائی و رشدی مکتبلرده اوقوتمق همده بولای مطالعه ایدوب فائده‌لنمك ایچون غایت آچیق ترکی تلده «تاریخ اسلام» ۲نچی مرتبه باصلوب چقدی. حقی ۱۸ تین، پوچته ایله ۲۲ تین.

جغرافیای عمرانی

گیمنازیا و ریالنی مکتبلرده درس ایتلوب اوقتولا طورغان درس کتابلرندن استفاده ایله فاتح کریموف و نورالدین آغه‌یف طرفندن ترتیب ایدلگان بو جغرافیا کتابی اوز تلمزده برنچی مرتبه اوله‌رق باصلمشدر. تلی آچیق، افاده‌سی یڭل، مکتبلرده درس کتابی اوله‌رق قبول ایتلورگه بیك مناسبدر. معلملر بر مرتبه بو کتاب ایله طانشسه‌لر آلوب اوز شاگردلرینه تدریس ایته‌چکلری و فائده‌سی کوب کوریله‌چگی شبهه‌سزدر، نفیس روشده باصلغان و ۱۰۰ بیتدن آرتق اولان بو کتابنڭ بهاسی بره‌ملب ۳۰ تین، پوچته مصرفیله ۳۶ تین.

ترویسکی علماسی و اصول جدیده

اصول جدیده‌نڭ شرعا و عقلا مقبولیتی هم آنڭ سلفلر اصولی ایدیگی حقنده، باشنده مشهور الشیخ زین الله النقشبندی حضرتلری بولدیغی حالده، ترویسکی علماسینڭ امضاسیله اعلام نامه، عمومی نصیحت هم «وقت» طرفندن قوشلغان بر مقدمه‌دن عبارت آچق ترکی تلده بر رساله اولوب گوزل روشده ۲نچی مرتبه باصلوب چقدی. بهاسی ۵ تین، یوزی ۳ صوم.

ТИП. ГАЗ. „ВАКТЪ“ ВЪ ОРЕНБУРГѢ.

سنه ٣ عدد ٩

جمادی اوّل ٥ سنه ١٣٢٨ ١ مای ١٩١٠ سنه

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

مدحت پاشا.

(ولادتی ١٨٢٢ ده - وفاتی ١٨٨٣ ده).

سلطان عبدالعزیزنی اولدرمك طوغروسنده قاتشی اولمق ایله تهمت ایدلنوب آصلورغه حکم ایدلمش و صوڭره‌دن «طائف» شهرینه نفی قیلنوب منگوگه حبس ایدلمش مدحت پاشانڭ اشینی اوشبو کون ینه‌دن قارالمق تیوشلی ایدیکی حقنده ترکیا غزته‌لری مسئله چیقاردیلر. بوندن مقصود، مدحت پاشانی جزادن قورتولدرمق دگل، ایمدی اول کوبدن وفات اولوب اوز سفرینه کتدی، بلکه اسمی صافلانوب قالسون و بی گناه اولدیغی تاریخلرده یازلسون ایچوندر.

بردن اوشبویگی حکم مناسبتی ایله و ایکنچیدن مدحت پاشا ترجمه‌سی بتون بتونه ترکیا انقلابنی تصویر ایتمکدن عبارت اولدیغی ایچون، بزلر بو یرده بونڭ ترجمه‌سینی مختصر صورتده یازاچق اولدق. شونی اوقومش کیمسه‌لر اجمالی صورتده اولسه‌ده ترکیاده اولان انقلاب تاریخندن‌ده معلومات کسب ایدرلر. مدحت پاشانڭ مفصل ترجمه‌سی «شورا»غه صیمازلق درجه‌ده اوزوندر، بو طوغروده ترکلر دورتار بیشار یوز صحیفه‌لك کتابلر یازدیلر. مع مافیه بزم یازاچق نرسه‌لرمز رسمی خبرلر دیورگه لایق اولان اشانچلی منبعلردن چوپلانوب آلنمشدر.

مدحت پاشا ترجمه‌سی حقنده باصلمش اثرلر «سلطان عبدالعزیز دوری» و «سلطان عبدالحمید دوری» اسمنده ایکی قسمگه آیرلدیغندن بزده اوشبو عادتنی رعایت ایدوب ایکی دورگه آیروب یازاچقمز. شایان تعجبدرکه: کیچه‌گی کون «قاتل»، «ظالم» عنوانلری ایله یورتولمکده اولان مدحت پاشا بوکون «مظلوم»، «شهید»، «ابوالاحرار» عنوانلری ایله یاد اولنور. استانبول اورامنده اسمی سویله‌نمك یاصاق اولان مدحت پاشا اسمی ایله، بوکونده استانبول شهرینڭ بیوك اورامLری آتالنور.

مدحت پاشا عبدالعزیز دورنده.

مدحت پاشا، الحاج علی اسمنده بر ذات صلبندن بوکونگی بلغارستانده اولان «روسچق» شهرنده ١٨٢٢ تاریخنده دنیاغه کلوب آتاسی حضورنده ابتدائی علملرنی تحصیل ایتمشیدی. صوڭره آتاسی ایله ١٨٣٦ ده «استانبول»غه کلدی و صدر اعظم کانسیلاریه‌سینه سیکریتار اوله‌رق خدمتکه کردی. اوشبو اورندن تورلی منصبلرغه ومختلف شهرلرگه کوچوب یوردی. بر وقتلر مفتش اولوب «دمشق» و «حلب» شهرلرینه

واردی و سر عسکر اولان محمد پاشا خیانتلرینی میدانه قویدی، کمرکارنی تیکشروب یوز ایللی بیك آلتون اوغرلاندیغنی آچوب اوشبو آلتونلرنی خزینه‌گه کیرو قایتاردی.

ترکیانك مشهور آدملری اولان رشید پاشا و عالی پاشالر حضورنده خدمتلر ایدوب بونلردن کوب علم کسب ایتدی، مملکت اشلری ایله اشنا اولوب خصوصا خارجیه ناظری رفعت پاشا ایله روسیه‌لی مینشیکوف آراسنده یورمش مکتوبلرگه مطلع اولوب کوب سرلر آکلادی.

۱۸۵۴ ده بالقان ولایتلرنده اختلال چیقدیغنده اهالینی تسکین ایتدی.

۱۸۵۸ ده مدحت پاشا آلتی آی مقداری وقت آوروپاده سیاحت ایتدی و آنده اولان نظاملر و قاعده‌لر ایله آشنالق حاصل قیلدی. بو وقت یاشی ۳۶ ده ایدی. لوندن، پاریژ، بروکسل شهرلرنده اولدی و کندیسینه آوروپا عالملری اخلاص و محبت قویدیلر، اش آدمی ایدیکنی اعتراف ایتدیلر. بوندن صوڭ ترکیانك قانغی بر یرنده اختلال چیقار اولسه مدحت پاشا یبارلور اولدی.

۱۸۶۱ ده بلغارلر، بر طرفدن اختلال چیقاروب وایکنچی طرفدن هجرت ایدرگه باشلادقلری وقت وزیرلك مرتبه‌سی ویرلوب، اهالینی باصدرمق ایچون مدحت پاشا یبارلدی. مدحت پاشا ایسه اهالینك معتبرلرینی ییغوب ملایمت ایله بو اشنی تفتیش ایتدی واختلالنك سببی ده یوللرنك یوقلغی، اوغریلق وتالاونك کوبلکی ایدیکنی آکلادیغنده بو طوغروده کوب اجتهاد صرف ایتدی. تورلی اورنلرغه عسکر قویوب اوغریلقنی تمام بترتدی ویوللر توزوب کوپرلر صالدردی. بو وقت حتی هجرت ایتمش بلغارلر عموما کیرو قایتوب کلدیلر.

۱۸۶۴ نچی ییل، ولایتلر ایچون یڭی نظاملر توزولوب وشول نظاملرنی ده «طونه» ولایتنده یورته باشلامقنی تابشرمق ایچون مدحت پاشا استانبوله چاقرلدی. مدحت پاشا ایسه بو نظاملرنی کامل موفقیت ایله یورتدی. ۱۴۰۰ عدد کوپر صالدردی و طونه بیلغه‌سنده ترکیا کیمه‌لرنی یورترگه باشلادی، ژاندارمه‌لر تأسیس ایتدی وزیمستوا هم غلاصنیلردن عبارت اولان اداره‌لر توزودی. بونی کوردیکلرنده هر بر ولایت خلقی اوزلرنده هم اوشبو نظامده اداره‌لر اولنمقن صوردیلر، هر کیم ترکیانك استقبالی خیرلی اوله‌چق دیه امید ایدرگه باشلادیلر.

بلغارلرنك بالالری «آدیس» و «خارقوف» دار الفنونلرنده تحصیل ایتدیکلرندن اسلاویانلق محبتی کسب أیلدیکلرندن وطنلرینه کلدیکلرنده اهالینی شوڭا دعوت ایدوب جنسیت و ملیت تعصبنی قایناتدقلرندن مدحت پاشا بوڭا سد اورمق ایستدی. بونك ایچون بردن بر چاره بلغاریه ده عالی مکتبلر تأسیس ایتمك وترکیا مرادینه موافق بر صورتده تربیه ایلمك دیه بیلوب بو طوغروده لایحه توزوب باب عالی‌گه یباردی. لکن نیچوکدر بونی روسیه ایلچیسی اولوب طوروچی اغناتیف سیزدی وتورلی حیله‌لر قوروب سلطان عبدالعزیز طرفندن تصدیق ایتدرمازکه موفق اولدی. شونك ایچون مدحت پاشانك بو مرادی یرینه کلمادی، نتیجه‌سی ده بلغارلرنك امتیاز و استقلال کسب ایتمکلری اولدی.

اغناتیف طرفدارلری مدحت پاشانی طونه ولایتی والیلگندن عزل ایتدرر ایچون اجتهاد ایتدیلر وکوب تورلی سیاسی سببلر چیقارتدیلر، لکن مرادلرینه ایرشمادیلر. اولدرمك چاره‌سینه کرشوچیلر اولوب «روسچق» شهرنده ملتق ایله آتدیلر ایسه‌ده ضرر اولمادی، ایکنچی بر وقت اولدرر ایچون هجوم ایتدیکلرنده طوتولدیلر.

۱۸۶۸ ده مدحت پاشا استانبوله چاقرلدی و۱۸۶۹ ده بغداد ولایتنه والی اولوب کندی. بتون بتونه ترتیبسز ونظامسز باشامقده اولان بغداد ولایتنی مدحت پاشا کوڭلره کامیه‌چك صورتده نظامه قویدی. عربلرنی اطاعت‌که کتوردی، دجله وفرات بیلغه‌لرنده پاراخودلر یورتدررگه کرشدی. ایلکدن بغداد ایله بصره آراسنده پاراخود یورتوچی بر انکلیز

شرکتی وار ایدی. مدحت ایسه ترکیا شرکتی تأسیس ایتدی، پاراخودلر یاصاتدی، ایسکیلرینی تعمیر قیلدردی، محیط دیگزنده اولان «مسقط»، «عدن»، «بندر عباس»، «بو شهر» شهرلرنده کومر خزینه لری یاصاتدی. بغداددن سویس قنالی آرقلی برنچی مرتبه استانبوله پاراخود یوررگه باشلادی. مدحت پاشانڭ بو اشلردن کوڭلی اوسوب بغداددن یوقارو نه قدر یرلرگه قدر دجله وفرات یلغه‌لرینی آرچوب پاراخود یولی آچدی بتون خلق، عراق مملکتی عباسی خلیفه‌لر وقتنده‌غی کبی معمور و منبت اوله‌چق دیه شادلاندیلر.

مدحت پاشا «بغداد» ایله «کاظمیه» آراسینه یدی کیلو متر یرگه ترامووای صالدردی، یغاك زاۋودی تأسیس ایتدی، هر بر شهر و قصبه‌لرده مکتبلر، خسته خانه‌لر، یتیم خانه‌لر آچدردی. بر مطبعه تأسیس ایدوب «الزوراء» اسمنده رسمی ولایت غزته‌سی نشر ایتدردی، شهر دومالری آچدی، نفت قیوسی تابدردی. ۱۸۷۰ ده شاه «نجف» و «کربلا» زیارتلرینه کلدیکنی غنیمت بیلوب آنڭ ایله پك نزاعلی اولان مسئله‌لرنی بتررگه طرشدی. خلاصه: عراق ولایتلرینی اقتصادی، اداری، ادبی جهتندن فوق العاده اصلاح أیلدی. بونکله برابر «کویت»، «نجد» و «بحرین» شهرلرینی صلح ایله ترکیاگه الحاق ایدوب هر برینه ترکیا علمنی اوطورتدی.

بو وقتلر بری آردندن ایکنچیسی اوله‌رق فؤاد وعالی پاشالر وفات اولوب، ترکیاده ایکی بیوك آدم واصلاح حقنده سعی ایدوچیلرنڭ باشلقلری غایب اولدی. اوشبو کونلرده سلطان عبدالعزیز آوروپا سیاحتندن یکی قایتمش ودولت خزینه‌سینی اولچاوسز صورتده صرف ایدرگه باشلامش ایدی. اوز نفوذینی محکم طوتار ایچون صدر اعظم ندیم پاشا، سلطانه هیچ اعتراض ایتمای هر بر مرادلرینه موافقت ایدوب طورر ایدی. اوشبو سببدن ترکیانڭ مالیه‌سی ضعیفلندی، خزینه‌ده بایلق قالمادی، ولایتلردن حتی جبر صورتی ایله ییغارغه باشلادیلر، اهالی ده تحمل ایتماز درجه‌لرگه کلدیلر. اوشبو اشلرنی کوردیکنده تحمل ایده آلمای مدحت پاشا استعفا ایدوب بغدادنی ترك ایتدی واستانبوله قایتدی، سلطان حضورینه کروب بو اشلرنڭ عاقبتی فنا اوله‌چغنی سویلاب آڭلاتدی. سلطان ایسه محمود ندیم نی عزل ایدوب آنڭ یرینه مدحت پاشانی صدر اعظم نصب أیلدی (۱۸۷۳ تاریخنده). مدحت پاشا اوز اطرافینه رشدی پاشا شروانلی، جمیل پاشا، صادق پاشا کبی جدی اش آدملرینی ییغوب ترکیانڭ مالیه‌سینی ترتیب ایدرگه کرشدی. بتون بتونه نظامدن چیقدیغینه کوره بوخدمت غایت آغیر اولدی. مع ما فیه مدحت پاشا اوزینڭ اشنده دوام ایتدی وکوب خیانتلرنی میدانه قویدی. بو جمله‌دن خزینه‌نڭ بر میلیون آلتونی صدر اعظم ندیم پاشا کیسه‌سینه کردیکنی آچدی. رسمی صورتده بونی طلب ایتدیکنده ندیم پاشا مذکور آلتونلر سرای مصرفینه طوتلدیغینی سویلادی. صوڭره ندیم پاشا والده سلطان واسطه‌سیله سلطان عبدالعزیزدن مدحت پاشانی نفی ایتدروب، کندیسی اولگی یرینه صدر اعظم اولدی. اوشبو وقت ترکیانڭ بیوك آدملری ایکی حزبگه آیرلدیلر. بری مدحت پاشا وآنڭ طرفدارلری اولوب ایکنچیسی ده والده سلطان ایله ما بین آدملری واغناتیف ایدی. بارون «هرش»گه ویرلمش تیمر یول امتیازینی بوزدرمقی هم سلطان عبدالعزیزنڭ مدحت پاشاغه آچیغلانوینڭ سببلرندن اولدی.

(آخری وار)

مقالەلر:

اجتماعی مسئلەلر.

I

هر اشنك مخصوص وقتی، موسمی وار.

جسمانی بدننك حیاتی وبقاسی ایچون شول بدننی اوزینه مناسب اولان غذا (آش) هم‌ده تیوشلی وقتی ایله غذالاندروب طوررغه لازم اولدیغی کبی روحانی عقلنك سلامتلگی وحیاتی ایچون‌ده اوزینه موافق اولان فائدەلی معلومات ایله غذالاندروب طورمق لازم اولور. غذا ویرلمادیکنده بدنده حیات ممکن اولمادیغی وبو غذالرده مشقتسز تحصیل قیلنمادیغی کبی عقلنك سلامتلگنه نیگز اولان فائدەلی معلومات‌ده ماکلای تیرلاتماینچه حاصل اولماز.

بدن‌گه ویرلەچك غذالر حاجت وقتنده ویرلسه گنه فائده ویرر، اگرده تاماقدن اوتوینه قزغوب هیچ تیوشسز وقتلرده مناسبتسز غذالر ویرلسه فائده یرینه ضرر پیدا ایدەچگنده شبهه یوق. شونك کبی عقل غذاسی اولغان معلومات ده عقلنك تحمل قیلور قدری وعقل شونی ایستاب طوردیغی وقتده ویرلسه گنه فائده ویرر. اوشبونك ایچون جبری صورتده ویرلمش معلوماتنك ضرردن باشقه فائدەسی کورلماز.

مشهور بر حکیمنك آغزندن چیقمقده اولان سوزلر ایله عادتی کیمسەلرنك آغزلرندن چیقمقده اولان سوزلر گرچه لفظ وتعبیر جهتندن بر برندن آیرمەسز اولسەده تأثیر جهتندن کوب فرقلی اولور. چونکه انسان عقلی، مشهور حکیم حضورنده طوردیغنده بر بر نرسه ایشتمکنی آرزو قیلوب طورر و ایکنچی عبارت ایله أیتکانده: عقل معدەسی، باشقه مجلسلرگه کوره حکیملر مجلسنده معلومات غذاسی صوراوچان واوشبو حالنده ویرلگان غذا، آچ آدم‌گه ویرلمکده اولان طاتلی طعام قبیلندن اثر ویرر.

اوشبونك ایچون معلم اولان ذاتلر، شاگردلرنی اوزلرندن رضا قیلورلق خلقلرده اولمق وقناعتلندرر درجەده علملری اولمق ضروردر. یوقسه اوقوتوندن فائده کورلماز، علمندن اثر اولماز. زیرا شاگردلرنك ذهنلری اوزلری قناعت ایدن واوزلری محبت قویغان کیمسەلردن‌گنه معلومات آلورغه حاضرلانوب طورر.

درسخانەلرده قاموس ولغت کتابلرندن درس اوقوتلمادیغی وبو فن پروغراملرغه کرمادیکینك، بلکه هر کیم اوزینه حاجت وقتندەغنه بونلرغه مراجعت قیلوب مقصود ادا قیلونك سببی اوشبودر.

نه قدر عالی مکتبلر والوغ آدملر حضورنده اوقوب چیقسونلر، معین ییللرده اوقومق ایله‌گنه علامەلق، نحریر و فیلسوفلك درجەسینی حاصل قیلوب چیقوچینی دنیا کوزی کورمامشدر. بلکه بو درجەلر، عقل کامل اولوب‌ده معلوماتنی اوزلرینك موسملرنك، طبیعت مدرسەلرنده استفاده قیلدقلری صوك حاصل قیلنور و: «ومن یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا» خطاب عالیسنه مظهر اولور.

II

تنازع و بقاء الامثل.

«اجتماع بشری» عالملری طرفندن کوچلی دلیللر ایله اثبات ایدلدگینه کوره بو «بارلق» عالمنده یاشامقده اولان بارچه نرسەنك بقاسی «تنازع» (کوراش) قاعدەسینه بناء ایدلمشدر. طبیعی، قایده تنازع اولدیسه آنده کوچسز طرف یکیله، یوق بولا؛ کوچلی ایسه یکه و کوچی آرقاسندەغنه یاشی وبار

اولوب قالا. مونا، بو کوچسزلر یکیلوب، کوچلیلر یاشامه‌سینه‌ده «انتخاب طبیعی» و «بقاء الامثل» دیورلر. بو قانون ایسه دنیا یاراتلغان وقتدن باشلاب اوشبو ایچنده یاشادقمز زمانغه قدر، یاکلشسز حکمن یوروتەش وبوندن صوك کیله‌چك کونلرده هم یوروته‌چك درجه‌ده کلی بر ناموس طبیعیدر. ضرورت ایجاب ایتدکده، قتال ومدافعه ایله سماوی دینلر طرفندن هم امرلر صادر اولا کلمه‌سی بو حکمته مبنیدر.

اوستدن قاراغانده: «آلای اولسه دنیاده هیچ بر حقلق ـ فلان اولمیچه یالکز کوچ گنه مقصود، یالکز قوّت گنه پادشاه اولورغه کیره‌ك» دیگان سؤال اویغه کیله، لکن تیره‌نراك فکر ایدیلسه حقلق اوزی بر کوچ اولوب باشقه کوچلرك هیچ بری آکا قارشی چدام کوستره آلمایه‌چغی آچیق بلینور. طوتقان یولینك چن حقیقت ایردکینه اشانغان طرف نیقدر آز و نیقدر کچکنه اولورسه‌ده یوراکلی وچدامل اولور. «کم من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرة باذن الله والله مع الصابرین»؛ حقیقتدن بر طرف یوردکرینی سیزوچیلر دائم قورقنچده اولورلر ـ الخائن خائف ـ قورقنچ ایسه یکیلونك چاباریدر.

«مصادمهٔ افکاردن بارقهٔ حقیقت ظهور ایدر»، «اختلاف عین رحمت» وشونك کبیلرك بارچه‌سیده، شول طبیعت قانونلرندن اولغان «تنازع» و«بقاء الامثل» قاعده‌لرینه قایتغوچی وآنلرك صانسز بوتاقلرندن برار بوتاقدر. ایلك عصرلرده، بارلق عالمنده یاشامقده اولوب بو کونلرده منقرض اولغان بعض اوله‌ن وحیوانلرده یالکز شول قانونلر حکمینه بوی صونماقلری سببلی بو دنیا حیاتندن یوغالمشلردر.

عمر القراشی «بوکای»

قبردن تاوشلر (*)

مؤلفی خالد ضیا. مترجمی عبد الرحمن سعدی.

«ای عاجز انسان! ایکی یوز عصر اوّل بو عالمده برکز اولسون یوق ایدی. ایندی ایکی یوز عصر صوکره ینه بو عالمده برکز اولسون ترك قالووکزغه امینسکزمی؟!... یرنك اوتکان ایکی یوز ملك عصرلق عمری یالغز سینك اون یللق عمرك قدرگنه‌در. اول حاضرده یکتکنه ئلی. آنك طاغن ئلله نیحدلی عمری باردر. اما سین، سین نی اولاچقسك؟!».

«ای زواللی! باشکا شوندی بر کون کیله‌چك که اوشبو کونده شول چرکن صورتك بله‌ن تجسم ایتوب، کورنوب یورگان روح، اول بر کونده سینی تاشلاب کیته‌چك. سینده چرکن بر صورت، یه‌مسز بر گوده دنگنه عبارت اولوب قالاچقسك! اول کیبکان ایرنلرك، أچکه باتقان نورسز، چوکمسز کوزلرك، اول یه‌مسز قوت اوچقچ یوزلرك آلدانوب یورگان حیاتکنك هم آچی هم کولنچ بر نتیجه‌سی اوله‌چق! موندن صوکره سینی ینه یرگه تابشراچقلر: اوستنده یاشامق صلاحیتندن آیرلدیغك شول یرنك آستنه چوقوب کومه‌چکلر. بو ایسه غایت تیره‌ن غایت قارانغی غایت قورقونچ بر قبردر. ترکلگکده‌گی قوتکنی آلا طورغان اول قورقونچ قورتلرنك اول یرانگچ، چرکن حشراتلرنك اویاسی مونده‌در. ایمدی مونده‌کی کیمروچی طوپراقلر، مونده‌کی یلان چایانلرنك اول انصافسز تشلری سینی نیندی بر حالگه کیتره‌چکلر، بله‌سکمی؟.. سویاکری واتلغان، کیمکلری قرلغان، ایتلری چروب سویاکلری، کیمکلری بله‌ن قاتشوب بوتالوب بتکان چرکن بر حالگه!»

«طوپراق سینی بولایگنه‌ده قالدرمیه‌چق. ایزه‌رگه باشلاغان ته‌نکنی ایزه ایزه شول حالگه کیتره‌چك که نهایت آندن یالغز بر آز سویاك کیسه‌کلری گنه

(*) ٨ نچی عدددن مابعد.

قالەچق. بارا، بارا اول سویاك کیسەکلرنیدە یوق ایتەچك. منە، شول وقت سین نی اولەچسڭ، خبرڭ بارمی؟ بر اوچ طوپراق!..».

«یوق، سین بر اوچ طوپراقکنەدە اولوب قالمیەچقسڭ. سویگانڭنی قسوب، قسوب اوبەرگە حاضرگنە طورغان شول ایرنلرڭ، بتون امیدلرڭنی طوتمق ایچون آلغە تابا اوزانغان شول قناعتسز قوللرڭ، یوق، بار امللر ایلەن تیبرسنوب طورغان شول یوراگڭ الحاصل بتون وجودڭ یر آستندە ایزلە، ایزلە یالغز بر اوچ طوپراق اولوبقنە اش بتمەیەچك. بلکە جناب الله سینی استگاننچە ادارە ایتەچك: سیندن نباتلرغە، حیوانلرغە، هوالرغە، صولرغە ئولش چغاراچق. ذرەلر طارانەچق ...».

«منە، شول وقت سین، سین اولمیەچقسڭ!... اوشبو زمان امیدلر، هوسلر، اضطرابلر، قایغو هم حسرتلر بالکل یوق اولاچق. آلتمش یللق عمرڭ، همە آنڭ أچندە اشلگان هر بر أشلرڭ میدانغە کیترگان هر بر نرسەلرڭدە یالغز توشدە کورلگان اشانچسز بر خیال قبیلندنگنە اولوب، اوچوب کیتکان اولەچق. یردە سیندن هیچ بر اثر قالمیەچق. یر اوچون سین، یر یوزینە هیچ بر کیلمگان کبك بتونلای بلمسز قالاچقسڭ!...».

«ای مسکین! بارلغڭ ایلەن آلداناسڭ. سینڭ بارلغڭ یالغز بر کوزگیگە توشکان صورتدن، یالغز بر کولگەدنگنە عبارت. آنی اول کوزگیگە توشرگان نرسە بر نوردر. اما سین مجرد هیچسڭ! حتی سینی تشکیل ایتکان اجزالردە هیچ برسی سینڭ اوزڭنکی توگل... سین آلارنڭ برسنەدە مالك توگلسڭ!».

«آناڭ، سینڭ تاراو، تاراو آیری، آیری جزءلرڭنی بر یوزندەگی تورلی، تورلی مادەلردن جیناب بر نطفە حالندە آناڭنڭ رحمینە صالغان وقتدە سین فقط بر بیضە (آق اورلق) دنگنە عبارت ایدڭ، صوڭرە هر بر ذرەدە موجود اولغان حیات اشلنوب، تازارنلوب، صافلانوب صالنغان بو بیضەدە دخی حرکتکە باشلادی. آناڭنڭ قانی بلەن رزقلانوب، آناڭنڭ طنی ایلەن طن آلوب، بر یفەك قورتی شیکللی تورلی، تورلی صورتلردن کیچوب نهایت تمام بر انسان صورتنە کردکدن صوڭرە شول اولگی اورنڭنی تاشلاب، طووب دنیاغە چقدڭ. طودقدن صوڭرە سینی طوغان وقتڭا قدر تربیە ایتکان قان اورننە آناڭدە سوت پیدا اولدی. سینی تشکیل ایتکان مادەلرنڭ قوتلنووینە، یخشیلانووینە خدمت ایتدی، فعالیت حیاتیەڭنی آرتدردی».

«موندن صوڭرە بتون اعضالرڭ همە نرسەلر ایلەندە اکرن، اکرن تانشورغە باشلادی. میڭ بتون تەنڭنی چولغاب، چرماب آلغان تیلیغراف چبقلری (۱) واسطەسیلەن سینی هر شیدن خبردار ایتدی. الحاصل سین منە شول روشدە تدریجا ترقی ایتە، ایتە نهایت کامللشوب یتدکدن صوڭرە بر انسان اولوب یتشدڭ... لکن سین یالغز سیندنگنە عبارت توگلسڭ. سینڭ هر بر جزءنڭ سیڭا معلوم اولمغان همە سیندن باشقە بر شیلردر. سین آلارنی هوالردن، صولردن، نباتلردن الحاصل سیڭا تیە طورغان بتون شیلردن جینادڭ حتی حاضردەدە سین اوزوکسز بر تشکل، هیچ طوقتاوسز بر آلشنو، اوزگارو اچندەسڭ. ظن ایتمەکە: بو کونگی وجودڭ (تەنڭ، صورتڭ) آناڭنڭ سوتی بلەن تربیە ایتلگان، صبی وقتڭدەغی بر وجود! ظن ایتمەکە: اوشبو ساعتدە کوکراگڭ آستندە تیبرسنوب طورغان یوراگڭ صبیلق زمانڭدەگی یاڭا آلنغان بر اویونچاق قزغیلەن قوانغان، کینانگان بر یوراك! ظن ایتمەکە: بو

---

(۱) فی الواقع انسان عین تیلغراف ماشینەسیدر. مثلا بتون اطرافمزنی یعنی بتون تەنمزنی تیلیغراف چبقلری احاطە ایتمشدرکە: آلاردە اعصابمز طامرلرمزدر. بو چبقلرنڭ – اعصابنڭ – مرکزیدە حواسمزدر. یعنی: کوز، قولاق، برون، لمس – یا ایسە قول، – آوز – تل. اوزمزدن خارج اولغان نیندی بر نرسەنی اولسەدە اولسون یعنی جملە حادثات خارجیەنی حرکات اثیریە، شول حواسمزغە عکس ایتدرر. حواسمزغە مربوط اولغان اعصابدە شول مرکزگە – حواسغە – عکس ایتدرلگان، صوغولغان حادثەنی میگە ایرشدرر. موندن دخی وجدانغە توشوب، شوندن صوڭرە، حواسمزغە صوغلبدە اعصابنڭ میگە ایرشدرگان حادثەسی بزدە بر عالم حالنی آلور. «مترجم»

كونگى شول ايرنلرڭ اول بر وقتده آوزدن آوزغه اوبلوب، سويلوب يورگان قدرلى، لذتلى، عزيز بر ايرنلر! آلار كوبدن يوق اولديلر ... چونكه سين دائما بر آلشنو، اوزگارو اُچندهسڭ. تهنڭنڭ هر مينوتده بر ذرهسى حياتدن آيرولا، بته، يوق اوله؛ هر مينوتده طاغن آنڭ اورننه ايكنچى ياڭا بر جزء ياراتولا. منه شولاى سين، اوزڭ تركسڭ، اوزڭ بر ئولب بر ترلوب طوراسڭ!..».

«سين اوزڭده، الله تعالىنڭ قويغان قانوننى هيچ بر اش كورمى، ديه حساب ايتهسڭ. لكن بيچاره، آلداناسڭ. چونكه يوراگڭنڭ هر بر حركتنده قان طامرلريڭا قانلر آغا؛ تركلگڭنڭ باش تراگى اولغان باور ايلهن اوبكهلرڭ دائما اشلهب، ياڭروب طورالر. انسجهڭنڭ هر بر حبهسى حركت ايتوب، دائما بر برلريله طوتاشوب طورالر. برى ايكنچسينڭ اورننه قائم اوله: مونسى طوزسه، يوق اولسه آنڭ اورننه ايكنچى برى كيلوب يته... الحاصل انسجهڭنڭ حركتنى كورسهڭ، عمرڭنڭ برنچى مينوتندن تا صوڭ مينوتينه قدر همه طامرڭنڭ همه سوياكلرڭنڭ بار كيمكلرڭنڭ، تيرڭنڭ، مييڭنڭ الحاصل بتون اجزالرڭنڭ دائما آلشنوب دائما ياڭروب طورغاننى كورورسڭ. ديمككه سين، هر مينوتده بلكه هر سيكونده بر ئولب بر ترلوب طوراسڭ!.. لكن، سين هيچ اولووڭ ايلهن برابر ينه برشيسڭ. يعنى هم هيچسڭ همده بر نرسهسڭ!.. سينده بر فعاليت حياتيه بار. سينى دائما بر قوهٔ متفكره (عقل، روح) اداره ايته. وجودڭنڭ هر بر يرنده بر ذكاوت، بر جان اثرى وار. سيڭا باشقه بر قوت، سينده اصلنه هيچ بر توشنه آلمديغڭ بر چوق اشلر اشلى. سينڭ ايسه بولاردن هيچ خبرڭ يوق. حسلرڭ بار. سينى هر شيدن خبردار ايتهلر. ايشتهسڭ، كورهسڭ، سيزهسڭ. لكن بولار بارسىده سينڭ اصلنه هيچ بر توشنه آلمديغڭ شيلردر. ايشتكان كم؟ كورگان كم؟ سيزگان كم؟ توشنگان كم؟ سين بولاردن تمام بى خبرسڭ».

«سينده بر نرسه باركه طوغروسى سين اوزڭ بر نرسهسڭ كه: توشنهسڭ، سيزهسڭ، لذتلنهسڭ، شادلانهسڭ، قايغورهسڭ؛ الحاصل هر زمان هر تورلى تأثرات اچنده بولنهسڭ. حالبوكه بولار همهسىده سينڭچه يالغز مينڭ حركتندن، يالغز آنڭ موجوديتندن، يالغز آنڭ نتيجهسندنگنه عبارت فالمقدهدر. اما اول سيزگان، آڭلاغان كم؟ توشونگان نرسه؟ سينلگڭ نيدن عبارت؟ منه سين بولارنڭ هيچ برنى بلميسڭ. سين بر نرسهسڭ، لكن آنى آڭلى آلميسڭ. سين بر سرسڭ، فقط آنى حل ايته بلميسڭ. سين بر شيسڭ، سين توگلسڭ. سينده بر سينلكده بار، لكن سين آڭا مالك توگلسڭ. الحاصل سين، يوقلق اچنده بار. هيچ اُچنده هيچسڭ!..».

«اما بولارنى هيچ توشنه آلمازسڭ. چونكه سينڭ، جناب اللهنڭ همه بيوكلگينه، قوتنه، سلطنتنه بتون مخلوقلرنڭ هر بر ذرهنڭده گواهلق بيروب طورغان، هر شينڭ بار اولووى، ياراتلووى، ياشاوىده يالغز آنڭ تلاوى آنڭ امرى ايلهگنه اولغان اول واجب الوجود حضرتلرينڭ سرنه ياراتلش اولغان حكمتلرينه توشنووڭ محالدر. چونكه سين، بولار قارشوسنده بيك ضعيف بيك عاجز بيك حقير بر مخلوقگنهسڭ!».

«ايمدى انصاف قيل! شول عظمت الهيه حضورنده كيمچيلك كورسهت! عاجزلگڭنى اقرار واثبات ايت! يوزڭنى يرگه قوى: ربڭا سجده ايت! آنڭ آلدنده هيچ اول، مغرور انسان!».

شول صوڭ سوز مينى بيك نق ايزگان كبك، قبر اوستندن يغلوب توشدم.

(آخرى وار)

تصحيح

٧ نچى عدد «شورا» ٢١٢ نچى بيت ٢ نچى باغانا ٨ نچى يولده اولان «تمام» سوزينى «عام» ديه اوقورغه تيوشلى.

میشارلر.

(۸ نچی عدد دن ما بعد).

بر قدر سکوتدن صوڭ موقشی یکیتی ینه دن سوزگه کرشوب: «بزنڭ موقشی (موردوا) لرنڭ میشار بلەن بر نسلدن ایدیکی بیك یخشی آڭلاشیلا، لکن آلار نیك بولای توگل ایکان؟ کرك علمی جهتدن و کرك اقتصادی جهتدن بولسون دنیاده الڭ سفیل و یوغالورغه حاضرلنگان بر قوم اولسه اول ده بزم موقشی ملتیدر.

بولارنڭ بار بیلگانلری ایوده تیك یاتوده ایچو، نادانلقغه باش ایودر. شوندن باشقه هیچ نرسه‌لری کورلمی، تیك آشارلرینه بتسه‌گنه میشارلرگه بارالرده کونینه یکرمی تین‌گه آرش صوغوب قایتالر. بوده‌می اولدی کون ایتو؟ بو حالنی آڭلاغان و ملتنی سویگان بر کشی ایچون موندن آرتق قایغو حسرت اولورمی؟» دیدی.

یکیتنڭ موڭا قدرلی هیچ کوره‌دکم موقشیلر حقنده، اویلاماغان جیرده، بر معلومات بیروی، مینم ایچون، طاغنده بر یاڭا خزینه بولدی. خصوصاً آنڭ «موقشیلر میشار و تاتارلار بلەن بر نسلدن بولولری آڭلاشیلا» جمله‌سی، فرصت کلدکده آلار نڭده حالین تیکشرورگه یول آچدی.

***

مونده‌غی میشارلر، سودا جهتندن شول قدر ترقی ایتکانلرکه، نیندیگنه بر میشار عائله‌سنی کورمه، اول عائله‌نڭ اچندن ایکی - اوچیسی سودا بلەن چیت شهرلرده (اوزلرینچه «یانتقده») یوری طورغان بولورلار. هیچ بر میشار یوقدرکه، آلارنڭ یاشی و قارتی سودا نیتی بلەن یوروب ئلله نی قدرلی شهرلرنی و ئلله نی قدر مملکتنی ئه‌یله‌نوب چقماسون. نچارغنه بر میشار بلەن سوز آچورغه طوغری کیلونسه، اول اوز ینڭ ترکیه و فرانسیه، بلغاریه و گیرمانیه همده قطای مملکتنده سودا بلەن یوروب کورگانلرین سویله‌ب شاق قاطورادر. اوقی و یازا بلو شویله طورسون، عمومیتله اوقونڭ نی ایکاننده بلمه‌گان بو میشار خلقینڭ، بتون مملکتنی ئه‌یله‌نوب، اوزلرینڭ آوللارین شهر حالینه کرتولری، تیره یاقده بولغان بتون روس و موقشی ملتلرین اوزلرینه قل ایتولری، اوزلرینڭ یورگان مملکتلری نڭ احوال اقتصادیه سندنگنه توگل بلکه ده بتون احواللرندن صاف و طوغری معلومات بیره آلولری ایس کیتمه‌سلکده توگلدر. بو، آلارنڭ آغز کوتاروب ملاحظه‌سز یورمه‌گان بر خلق بولماقلاری بلەن برابر، استعداد و قابلیتده نه درجه ایدکلرنده بیك یخشی بلدرسه کرك. آڭلاشلدقینه کوره، میشارلر ایسکی دن بیرلی سودا گرلك بلەن مشغول بولغان بر ملت بولورغه اوخشیلار. چونکه هر میشار قارطی اوزینڭ و آتالرینڭ سودا بلەن یوردکلرین لذت و تفاخرگه چوموب سویلیلر. میشارلرده ایلگراك «قزدروب صاتو» دیگان سودا بیك موداده بولغان. یالغان یفه‌ك یاولق و یالغان میخلرنی بویله حیله بلەن بیك نق اوتکاره آلغانلار.

قزدرولری بویله: بر صاتلق طاوارنی برەر باینڭ ایوینه بیگراکده بایار خاتونلرینه، آلوب بارادە قیمت بها صوراب آلورغه اونای. بردن آلماسالار آلارنی «أی بتلی سیندن بولامی‌صوڭ مونی آلو! سینده مونی آلورلق آقچه یوق بیت!» دیه قزدرالار و خورلاندرالار ایکان. اوزلرین کشی آلدنده بای و مال بلەن کبار طوتارغه تله‌گان بایلار، طبیعی، مونڭ بلەن اوزلرین بیك نق اوطدرغانلاردر. میشار قارتلاری بو سودا بلەن بیك کوب مملکتلرده یورگانلکارین، موڭا بیگراکده روس و یونان ملتینڭ آلدانغانن لکن تورك و بلغارلارنی هیچده قزدرا و آلدی آلماغانلقلارین سویلیلر. میشار خلقی سیاحت و سوداگرلگنی حتی ملی اش حکمنده یورتوب آرطق سویه‌لر. «بو بزگه بابایلاردن قالغان مقدس بر میراث» دیلر. بر میشار بالا-

سی کشی آراسینده بر آز کورینه آلورلق بولدی ایسه سوداغه کیتو نیتن طوتا. چونکه، آلارده سودا علمن بلماو عیب حکمنده‌در. میشارلرنـڭ، کوبراك سودا ایتکان جیرلری ترکیه، فرانسیه، قطای وسیبیریا مملـکتلری بولوب، سودالریده جون جاباغا، میـخ و تیری جاری سودالریدر. موندن باشقه کامیسیو- نیر، ماقلیر بولوب یوروچیلری هم واقزاللرده بوفیت طوتوب، ژوز (صاتو یوگی) یورتوچیلرده کوبـدر. بوکونده، سیبیریا و مانژوریا اطرافنده سوداگر لکده ایڭ زور رول قزانغان سـوداگرلرده میشارلردر.

قصقه‌سی: میشارلر سـودا جهتندن یهودیلردن بیله آلده دیولسه هـم حقیقتدن چیت بولماس. فقط آلار آرطق مسرف، اوی اقتصادنده تدبیرسز وچیکدن طش تکلفلی بر خلقـدرلر. اوزلرنچه علم و دین یولینه طوتقان اسرافلریده: اطرافدن ایشان و ملالر مؤذن و صوقر صوفیـلارنی جیوب بیوك و غایت تکلفلی مجلسلر یاصاو و دعا آلودر.

میشارلرنڭ علم و معارفلری، همت ویاشلری حقنده ده شاید یازسام کرك.

«ظریف البشیری» - اوست راخمانقه.

دینلیلر هم دینسزلر.

(شیخ محمد عبده حضرتلرینڭ تفسیرندن بر قدر تصرف ایله مقتبس)

دین‌ده اعتبارسز اولان کیمسه‌لر کیملر اولدیغنی صفتلری وعـادتلری ایلـه آیروب تانومق بزم ایچون ضروردر. دینلیلر کیملر اولدیغی ایسه بونلره قیاس ایله بیلنور. دین دیمك هیـچ بر طریق ایله محسوس بولمی تورغان شئون‌الهیه‌دن عبارتدرکه هیـچ بر حواس ایله حس ایدلماز. یالـگز اوشبو گوزل مدرسهٔ طبیعتده ظاهر اولمش اثرلردن استدلال ایدوبگنه وشـونلردن اقتباس ایله، درس وعبرت آلمق سایه‌سنده‌گنه اول شأنلره اطلاع ایتمك ممکن اولور. اوشبو عالمنڭ مدبری اولان الله طرفندن بنده‌لرنڭ اجتماعی وسیاسـی اولسون هر تورلی حا- للرین اصلاح ایچون رسوللر یبارلوی واول رسو- للرنڭ الله طرفندن صـایلانغان ایکانلـکلرینه قطعی ویقینی دلیللر ایله مؤید بولولری، شئون الهیه جمله سندن بر شأندر. حیات اخرویه ده هرکیمنڭ دنیاوی حیاتنده قیلمش عمللرینه تیوشـلی جزا بیرلولری ده هم شئون الهیه جمله‌سندن بر شأندر. «یسئله من فی السموات والارض کل یوم هو فی شأن..». انسانلر نڭ کوبره‌ك صنفی اوزلرینڭ دینلی اولـدقلرینی، یعنی: الله تعالی‌گه، وآنڭ جنابندن رسوللر وساطتی ایله کیلـگان شیلرگه هم ده حیات اخرویه‌گه ایمان ایتمش اولدقلرینی ظن ایدرلر. فقط بونلر کندیلرینڭ ایمانلرنده غافل اولدقلرینی درك ایتمازلر. واوشبو سببلر ایله اوزلرینی باشـقه‌لردن آرتق کوروب، اوز اوزلرینی حق دینلی اولغان «اجماخ» قوشلری دیه بیلورلر. بونلر ایسه اوزلرینه بر بارمق قدر مخالف اولغانلرنی حقیقت یولندن یازمشـلر دیوب آنلرنی «مغضوب علیهم»لر جمله‌سندن عد قیلورلر.

اوشبو دعوالرینه دلیل اولمق ایچون انتساب ایتمش اولدقلری دینلرینڭ بعض بر رسملرینی قلبلرنده اثری اولماسه ده ادا ایدرلر. ادا قیلدقلری شیلر ایسه نماز اوقومق کبی الوغ مشقتی اولماغان هم ده مالنی کیموتمگان رسملر اولنور. علم ومعرفت طلب ایتمك، دینده اعتبارلی وگوزل خلقـلی اولمق، زکات ویرمك، سبیل الله ده جهاد ایتمك، ملتکه خدمت ایتمك، نفسلرینی تصفیه وتهذیب ایتمك کبی انسانلره مدنیت کسب ایتدره تورغان الڭ بیوك فرضلر البته آنلرنڭ اعتبارلرندن ساقط اولغاندر.

رسول اکرم افندمز (علیه السلام) زماننده اولمش یهودیلر وخریستیانلر هم ده الڭ کوب اولان مشرکلر اوزلرینڭ دینلی بولولرین و دینسز دگل ایدیکلرینی دعوا ایدرلر ایدی. آنلرنڭ‌ده هم اوزلرینه

کوره نمازلری وروزه‌لری ده اولوب آنلر، طوغروسی
شونك ایله مغرور بولغانلر ایدی. فقط دینلی بولو
ایچون بولایقنه قیلانولر کفایه ایتمی ایکان! آنلرنك
اوزلرینه کوره دینلری اولسه ده فی الحقیقه آنلر
دینسزلر ایدی. آنلر حقیقی وفطری بولغان دینلردن
اوزاقلاشمش واوزلرینك طبیعت ثانیه‌لرینی یوغالتمش
ایدیلر. آنلرنك، هر بر حقیقتدن اعراض ایدوب،
جمعیت بشریه‌گه بیوك ضررلر کیتوره تورغان
فائده‌سز اباطیلدن عبارت اولان شیلرگه قزقمقلری،
کوچلیلرینك کوچسزلرینه هجوم ایدوب آنلرنی
استرقاق ایدولری، حقیقت اورننه شبهاتی، صبر
فضیلتی اورننه شهواتی قبول ایتمکلری، بایلرینك
هنر ایله دگل بلکه فقیرلرنی تالابقنه بایوب ده اوز
لرینك جمعیت بشریه فائده‌سینه صاران بولولری،
بونك عکسی اوله‌رق تیوشسز یوللرده فسق و فجورده
بیکلر ایله اسراف ایدوچان اولولری هم‌ده بونلرنك
هر بری اوزینگنه بیلوب باشقه‌لرنده یموشی اولماوی،
آنلرنك دینسز بولولرین آپ آچیق ایتدروب کوز-
ستوب تورمقده ایدی.

حاللری اوشبو روشچه بولغان آنلرنك هر بری
اوزینك الله حضورنده زور بر درجه‌سی وار ایکانن
اعتقاد ایتمکده هم اوزینك شخصی کیفنه مخالف
بولغانلره ذلّه نیندای عذابلر تیوشلی بولو ایله قائل
اولمقده ایدی. ایشته هر بر ملت وهر بر فرد،
دینلی بولو دعواسینی ایتکانلکدن الله تعالی حضرتلری
حقیقی دینلیلر کملرده، دینسزلر کیملر اولدیغینی
آچیق روشده بیان ایدونی اراده قیلدی.

هر کیم اوزینك اوهامی ایله مغرور اولغانلق
دن الله تعالی استفهام طریقی ایله: «ارأیت الذی
یکذب بالدین» دیمکله تنبیه ایتدی. یعنی: بیلورمیسز؟
دیننی تکذیب ایتمکده اولان دینسزلر کملردر؟
دینسزلردن خبرگز اولماسه ایشته آنلر اوشبونلردر:
«فذلك الذی یدع الیتیم. ولا یحض علی طعام
المسکین...» یعنی دینسزلر شویلدرکه: حاجت
صوراب کیلگان یتیملرنی، آنلرنك یاردمچیلری یوق
لغندن فائده آلوب قووب چیغارالر، مسکینلره هم
اعتبار ایتمازلر. یتیم: دیمك فی الحقیقه ضعیف دیمك
اولدیغندن بر یتیمنی خوارلامق، بتون ضعیفلر جمعیتن
خوارلامق دیمکدر. ایشته دینسز دیمك باشقه‌لرنك
حقلرین اوزینك کوچلیلگنه تایانوب خوار قیلوچی
دیمك اولدیغندن آڭلاشیلورکه: هر بر حقوق ایا-
سینك حقینی تالاوچی ظالملر و حقوق بیلماز فاسقلر
البته دینسزلردر. خصوصاً ظلم ایتمك و باشقه‌لرنك
حقلرین بال کبی اندلی بر صورتده یاصاب قاپمق
بر کیمسه‌گه عادت اولوب برلشوب کیدر ایسه آنك
ظلمی کرك کوب کیمسه‌لره کرك بر طائفه‌یه کرك برگنه
کیمسه‌گه ایرشسون اول کیمسه همان دینسزدر.

الله تعالی حضرتلرینك دینسزلرنی تعریف ده
«یتیملرنی منع ایدرلر. مسکینلرنی اطعام ایدرگه
وتربیه ایلرگه باشقه‌لرنی قزقدرمازلر....» دیمکله
بیان ایدونده الوغ اشارتلر وار. دینسزلرنك فنالقلری
اوشبو اك عادی ایکی شیدن‌گنه عبارت اولماسه ده
بو اورنده ادنادن اعلاغه علی سبیل الترقی اشارت
ایتلمش اولسه کرك. فقط شونسی دخی واردرکه
صورانوب یورمکده اولان کیمسه‌لرنك کسبکه قادر
بولغانلری هیچ بر مسکین دگللردر. مسکین ایسه
کسبکه کوچی یتمی طورغان کیمسه‌لره اطلاق اولنور.
کسبکه قادر اولوب ده مجرد بر بطالتدن‌گنه صورانوب
یوروب، حقیقی مسکینلره تیوشلی ماللرنی اوز کیمسه
لرینه جیناب یورمکده اولان اوغریلرنی ادبلندررگه
اورن واردر. مسکینلرنی طویدررغه قزقدرمق ایسه
آنلره ویرز ایچون بر ابرده بولماغان صورتده
باشقه‌لردن دلالت ایدیشوب، آلوب ویرمك ایله
ایفاء ایدلنور. بویله اولسه هر بر کسبکه قادر بولغان
کیمسه‌لرده اگرچه ماللری اولماسه ده یتیم و
مسکینلرنی تربیه ایتمك فریضه‌سندن قوتوله آلمیلر.
آنلره‌ده یتیم و مسکینلرنی طعاملندررگه باشقه کیمسه
لرنی تحریض ایلرگه تیوشلی. خلاصه: هر نه ایسه‌ده
یتیم ومسکینلرنی تربیه ایدو دینلیلك علامتی اولوب،
آنلر طوغروسنده برده یموشسز اولتورمق آیت کریمه

اشارتی ایله دینسزلك علامتیدر.

دینلی بولو دعواسنده اولان کیمسه‌لره اوشبو آیت کریمه مفادنچه وقتی ایله مال و سرمایه‌لر جیذاب، فقیرلره ضعیفلره یاردم ایدو تیوشلیدر. ضعیفلره مسکینلره بونلره تبعاً فقیرلره اعانت ایدر ایچون «جمعیت خیریه»لر تأسیس ایتمك اوشبو آیت کریمه دلالتی ایله ثابت بر شیدرکه اهل اسلام ایچون بونی اعتباره آلورغه لازمدر. «جمعیت خیریه»لر ایسه ضعیفلر ومسکینلره حتی‌که فقیرلره الڭ برنچی یاردم ویره‌ن شیلردندر. بلکه بو عصرمزده ذکر ایتدکمز کیمسه‌لرنی بو کبی جمعیتلردن بشقه تربیه ایدوچیلر یوق حکمنده‌در. بوندن صوڭ صدقه خیرات وزکاتلر، جمعیت خیریه‌لره طوپلانورغه تیوشلیدر. بو کونه‌زده بوندن اهمیتلی ایشمز یوق. بزم ایلك روشچه ترتیبسز صورنده زکات تاراتولرمز ملتمزنی باری فقیرلك هلاکتنه اوندایلر ایدی. بزم دینسز تعبیر ایتدیکمز ملتلر «جمعیت خیریه»لر ایله یتیم ومسکین بالالرنی حتی‌که فقیر ومالسزلرنی مادی ومعنوی تربیه ایتسونلر وآنلرنی مکتبلرنده جمعیتلر حسابی ایله علم تحصیل ایتدررگه موفق اولسونلرده بزم دینلی بولونی دعوی ایتکان مسلمانلرنڭ یتیم ومسکینلری اورامده طبیعتلری بوزولوب یورسون! بو کون‌ده بزم اهل اسلام یتیملری ومسکینلری، قیرلری واشسزلری اورام‌ده یوروایله بتون دنیاده مشهور اولمشدر. (آخری وار)

«میان عبدالاول الغفاری».

رسام و مصور (خودوژنیك) تاتار.

آسیا قطعه‌سنده «آلتای» تاغلری آراسنده، آلتای تاتارلری اسمیله معروف، تقریبا یتمش مڭلاب تاتارلر تورمقده‌در. بو تاتارلر اوّلدن دنیانڭ ایڭ ایسکی دینی بولغان «شامان» دیننده بولسه‌لرده بو صوڭغی عصرلرده، روسلرنڭ اجتهادی سایه‌سنده، ۵مڭ قدرسی خریستانلق قبول ایتمشدر. شوشی خریستیانلق ایله برگه بونلر آراسنه روس مدنیتی ده تارالا باشلاب، آرالرنده اورتا وعالی آبرازاوانیه‌لی یاشلرده ظهور ایتمشدر.

آلتای مملکتی، منظره وهوا جهتندن سیبیریانڭ بلکه بتون آسیانڭ ایڭ برنچی مملکتلرندن بولوب، آوروپانڭ شویتساریه وایتالیالرنی اویالتورلق اولدقندن رسام وشاعرلرنڭ وطنی اولورغه بحق لیاقتلی بر مملکتدر. منه شونارغه بر اوچ «آلتای» ضیالیلری آستندن مکمل رسام اسمن آلورلق کشیلرنڭ یتشوی دلیل اوله بلور. توگل بتون آلتای تاتارلرینڭ‌غنه حتی بتون سیبیریانڭ ما به الافتخاری اولان رسام غ. غورکین جنابلری شوشی آلتای تاتارلری آراسندن ظاهر بولمشدر. رسام غورکین چن آلتایلی وآلتای تاتاری بولوب، خریستیانلقنی قبول ایده‌رك آلتایده‌غی ایکزار خیالنی اوچیلشچه‌نی تمام ایتمش، رساملقغه قابلیتلی بولورکبك کورنگانگه دیمله‌شدرو بوینچه «پیتربورغ» شهرینه «خودوژستؤیننی مکتب»ده اوقومشدر.

مشهور روس رساملرندن شیشکین‌نڭ شاگردی بولوب آنڭ یاننده اوزاق وقتلر قاله‌رق ترسیم اشنده مهارتن آرتدرمشدر. شوندن صوڭ غورکین اوزینڭ وطنی آلتایغه قایتوب، آلتای منظره‌لرن هم آلتای تاتارلرینڭ عیشننه دائر رسملر ترسیم ایتو ایله شغلله‌نه باشلامشدر.

غورکین اوزی ایر اورتاسی یاش کشی بولوب ساده‌گنه هم بیك ملی و تاتارلقنی بیك سیوچی خرستیانلقنی قبول ایتسه‌ده هیچ روسلاشماغان بر کشیدر. «آلتای» یاشلرینڭ کوبسی میسیونیرلر مکتبنده چن روسلق وخرسیتانلق روحنده تربیه‌لنوب بونڭ اوستینه‌ده ادبیاتسز بر ملت بالالری بولدقلری حالده متعصب ملی اوزلرینڭ شول یارم وحشی ملتی ایچون آخ ایتولرینه تعجب ایتدم، رسام غورکین کارتینالرین ۱۹۰۸ سنه‌ده سیبیریا شهرلرنده کورساتوب

یورمش وسیبیریا ضیالیلرینك محبتنی اوزینه جلب ایتمش ایدی. بو سنه ینه کارتینالر کورساتوب یورر گه چغارەق «تومسق» غه کلمشدر. مارت ۳-۱۵ قدر غورکین، کارتیناویستافکەسنی دوام ایتدروب«تومسق» دن سیبیریانك باشقه شهرلرینه کیتدی.

بو سنه کورساتدگی کارتینالری ۵۰ دن زیاده بیوك کارتینا، ۱۵۰ دن زیاده ئەتودلر بولوب، آلتای منظرەلری، قرغز وتاتار تیپلری وآنلرنك طورمشلری بیك مکمل وگوزل ترسیم ایتولمشدر.

ویستافکەگه کرگاچده برنچی نومرولی کارتینا «قارا کول» کولینك یازغی وقتی، ۲ نچی نومرولی کارتینا «آرخیت» یلغەسینك منظرەسی، ۸نچی نومرولی کارتینا «آلتای» تاتارلرینك طوی بیراملری، ۱۹۲نچی نومرولی کارتینا ماميی - رئیس روحانی‌نك کاملاوی-مراسم عبادتنی اجرا ایتووی و بوندن باشقه خلق تانده‌گی ایگیندالرگه عائد کارتینالر ومڭگو قار ایله اورتولی آلتای تاغلرینك منظرەلری کورنوب انسانغه حسیاتلر بیرەلر.

سیبیریا خلقنه (مسلمانلردن باشقه) غورکین بیك تانوش ولوب آنك کارتینالرنی بیك یاراتالر؛ ویستافکه هر وقت خلق ایله تولی بولغان کبك، ۳۰۰ و ۵۰۰ صوملی کارتینالرینه قدر آشغوب، آشغوب صاتوب آلالر. بو یل غورکین جنابلری کارتینالرن کوبسن صانەی هم زاکازده کوب آلمیدر. آلتای ایچلرن یوروب ترسیم ایتەسی خدمتلرم بیك کوب دی.

بزنك ایچون دقت ایتولورگه تیوشلی‌سی ادبیا-تسز، مدنیتسز آلتای تاتارلرینك بر نیچه دوقتور وآدۋاکاتلر آراسنده مکمل بر رسام یتشدرولریدر. گرچه آرامز یراغراق بولسەده بو بردن بر تاتار رسامی بزنك ایچونده مدار افتخار اوله بلور.

روس ضیالیلری آراسنده رسام غورکین جنا-بلری ایله تاتارچه سویلەشوب یوردکمده، اوزمنی چندنده ملی رسامزنك ملی کارتینا ۋیستافکه سنده بولغان کبك حس ایتدکمنی یاشره آلمیمن.

تومسق. معلم ا. بیکقولف.

یازو طورسنده.

(کندی املاسی ایله).

۱۹۱۰ یل ۱نچی عدد «شورا» ده «تیل واملا» مقالەسی تمام کوزدن کیچرلدی. ج. ولیدی اوز یازوون کوکدن اینکان منزلەسنده صاناب، اوز فکرینه خلاف یازونك خطالغن اثبات ایتمکچی بولب کغزنی قارالامشدر. کوبرەك بزنك مسلمان مدرسەلرنده، هر بر آدم سوزلرینه کیری کیلب، جدلگه صابشب، اخلاقلر بزولو نتیجەسی دیبکنه قارامقدەمزلر. مطبوعات منتشرەنی تیکشرمگانده، ع. کچمیری بتون مطبوعاتکه قارشی‌طره دیەظن ایدلر. واقعا اوزمنی‌قاطی آغم صوغه قارشی یوزوچی بولوومنی بیك نق بلمکده من. آلای بولسەده اشلرنی یراغراقدن تیکشروب قارالغانده، دعوام بلکم اورنسز یولسز بولبده بتماس. ۱) «قرآن»نی خط کوفیدن خط عربیگەکوچرلوون، آندن ینەدەکوب مرتبەلر اوزگارتلولرن، نقطه وحرکەلر قویلولرن، بارنده یڭللك اچون بولولرن آڭلاغاچ، ۲) «اسلامیت» کوب وقت سهولتکه بناء قلنوون، رسول اکرمبز «یڭل وآصاطقلگز، آورا-یطماگز» دیمش حدیثن خاطرگه آلساق. ۳) حسن البصری، امام شعبی، ابراهیم النخعی حضراتلری حدیثلرنی آدملرگه آصاطلق اچون لفظن قویب معنالرنگنه سیلەولرن فکر ایتساك. ٤) یازونی طاوشقه صالو، شریعتکه خلاف بولمغان استینه، عربچه «یوم»نی «کون» دیبکنه یازگز «کن» یازو یارامی دیگان سوز بولمغاننی بلگاچ. ۵) «ملت» حالن تشنوچی مرجانی حضرت کتابلرنده، تفسیر «فوائد» ئیەسی حسین حضرت تفسیرنده، یازوغەعمرینك کوبن صرف ایدوچی عبدالقیوم الناصری کتابلرنده و بولاردن باشقه ذکر قلناچاق علمامز کتابلرنده اصول صوتیەنی اعتبار ایدب یازولری بزنك اچون آرقه طایانچ بولغاچ. ٦) «شریعت مطهره»مز هر وقت برلرنی «اقتصاد»قه

انداون بلگاچ، آرطق «و» آرطق «ب» «اقتصاد» نی قویو دیه آکْلاغاچ، کچمیری برده قاوشامی، نی طاوش ایشتلسه شونی یازیق دیب قچقرا. بالالرغه حرفلرنی مخرجلری بله بلدرگاندن صوڭ، آلارنڭ «قایسی حرف بله قوییق» دیب صراولرن بتریكدی، طاوشنی ایڭ زور قاعدەدن بلیكدی. بزگه مونی ۲۰ یلدن آرطق بالالار بله شغللنومز، شولای یازوب هم یازدرومزدن تیزگنه بتماسدای فکرنی اورناشدردی.

ج. آپاسی‌نڭ برنچی بحثی: قزان گوبیرناسنده مڭکه یاقن تل بله سیلیلر دیب ۳ – ٤ نی ئەیتبده قویب، بو تللرنڭ قایسن اصل طوتیق؟ دی. «مڭ» نیڭ بولسن؟ افراط یبروب، برەونڭ «یوزبوری» کوردم دیگانن ایسکه تشرەگنه، بو سوزی چرك: قزان گوبیرناسنده یاغی بله تیرەسی بله آزراق باشقا لق بولر، کوب سوز اچنده آز ئرب یوغالب بتووی قیاش شیکللی بر حقیقتدر. راسیەده مسلمانلرنڭ اڭ کوب بیری قزان بله اوفاده، بولارنڭ تللری برسنکی برسینه یاقن آکْلانمی قالمی، باشقه گوبیرنا مسلمانلری بولارغه ئیەرتلرگه یاری. قزان آرطی (شوشی) اورننه (طوشی) یه (چوشی) کوەچکه (کومەس) پچاقغه (پیساق) دییولری، زویه اویازلری (بولر)، (شولای)، (بلای) اورنینه (بولر) (شولی) (بلی) دییولری لایش تیرەلری (ئەنه آلای) اورننه (آناولی) (منه بلای) اورننه (مناولی) آلداغی یل اورننه (جەرگگی) دییولری، مامادش تیرەلرینڭ (قز) اورننه (قظ) آشاغز اورننه (آشاغظ) ایدل اورننه (ایزل) دییولرنده تلگه آلرلق آیرم یوق منڭ، بولار بارده کوب سوزلر آرالرنڭ یوغالب کیتەچكلردر.

ایکنچی بحثی بز باشقەلرنڭ (یوروب) لرنی (یرب) (ملح طوز) اورننه (طز)، (یازا) دی. بز، حرفدن نی، طاوش چقسه شونی یاز ابز. یازو قاعدەلری آراسنده طاوشنی ایڭ یوغاریغه قویب، باشقەلرنی اورمکوچ ایاسی شیکللی دیب قارامقدەمز. اگرده بز، طاوشنی آلغه آلساق ایدی، برنچی مرتبه ده گی «محرر» لرمز، بر کتابلرنده بلای، ایکنچی کتابلرنده باشقه یازماسلار ایدی. هەمەسی بر قالبده قیلغان شیکللی بولر ایدی.

ایسلامبولده ۱۳۱٤ سنەده ۶۷ عدد «معلومات» مجلەسنده (ابوالفاروق) ع. املا طورسنده کوب نرسەلر یازب حرفلرنی آییرا وقایسیلرن بزده بو یوق دیبده اوزا. اما بزنڭ «ترکی» تلنده طولب یاطماقده لر. «ط» حرفینه کیلب، سوز اورطالرنده «ط» ایشتلسەده سکنلی بولسه، «ت» قوییق دیب قاعده یاصاماق بولا. مثلا بز، «فرس» نی آط دیب یازغانڭ، اول «آت» دیب یازارغه دیملی بالالارغه بزنڭ مڭ بلاء بله طاوش ایرەتوبزنی، آبزاردن تیرسنی توکگان شیکللی توکمکچی بولا. حزر آندی ذهن آلمی طرغان نرسەلرگه اشانو زمانی اوتبرەك بارا. آنڭ اچون ۱۵ - ۲۰ یللرده ایسکی کتابلرداغی «ت» نی «ط» غه بایطاق «پ» لرنی تشرب قالدرولری، کیرەکماسکه قویلغان «و» لرنی ارغطب طاشلاولری (کچمیری) گه زور یول آچب، فکرن فوتلادی. خادم الملتلرنڭ یازولرن بایطاغسینقن کوز آلدگزغه قویارم: بولارغەغنه قناعت ایتماساگز چورناوایمده حزر، یازب کورساترم. محترم مقصودی بله اچراشقانده سوزمزنڭ کوبی یازو طورسنده بولاب، بزنڭ فکرگه زور قارشووی: بر صورتده بولغان سوزلرنی کیتره مثلا بز «اچ» سوزن برده علامت قویمی ئەلله نیچه یبرده یرتەبز. اورنی بله مقصودنی بیك نق اوتی. «چای اچ»، «پچاق اچن کیتدم»، قازغه خطابا «بار اچ قاناطڭ بله»، «آی بوکن اچم آورطا»، «بزنڭ صارق «اچ» باش»، مندی بلمسز سوزلر، سزنڭ یازوده کوب طابارغه بولا. جملەدن برسی عربچه «یوم» سز آکار «کون» یازاسز. «قایه مینم کون ایتگمنی کیتوب بیر» منده نی، اشلیبز؟ ینەده سز «ملح» گه «طوز» یازاسز «ئەنه شول قاین طوزن کیتر». بوتان کوب اورنلرده ده طابارغه بولاده مندی بحثلرنی ازایطمیچی اورنی بله اوقلا دیب قصقارتب قویماقدەمز. مثلا عربچه «عین» ۱۵ معناسن طابارغه بولر بر صورت بر له یرتلب مقصود اوتالوده آورلق چیکمیبز. بالالار، مقصودی، حمیدی کتابلرن بزنڭ مسلککه موافقراق

یازلودن راحتلانب شادلانا شادلانا اوقیلار.

مرجانی حضرت «مستفاد الاخبار»نده «قیلساق» نی «ی» حرفن تشرب «قلساق»، «قیلوب» گزنی «ی» «و»نی طاشلاب «قلب»، «اورونسوز» نی «اورنسز»، «اوقولا»نی «و»نی تشرب «اوقلا»، «قورقوب»گزنی «قورقب»، «قالطوراب»نی «قالطراب»، «کیلوب»نی «کیلب». «و»نی طاوش چقمغاچ قویمغان.

محمد چلبی «محمدیه» سنك «طوروب»نی «طروب»، «ایرشدوردوك» نی «ایرشدردك»، «ایشوت» نی «ایشت»، «طوتوب» نی «طوتب»، «طشوندن» نی «طشندن»، «طاشون»نی «طاشن»، «اوقوتدی» نی «اوقتدی» یازمشلر، طاوشقه اعتبار ایدلب یازلودن، بزنك مسلکنی قوتلامکده در.

الله یار حضرت: «ایشت اما قایو سوز بولسه بهراف ــ قولاغکه آنی حلقه قیلب تاق». «ایشوت»نی «ایشت»، «قولاغیکه»نی «قولاغکه» دیب «ی» نی طاشلاب، «قیلوب»نی «قیلب»، «و»نی توشرمشدر.

حسین حضرت «فوائد» تفسیرنده آدملرگه آصاط، و اوز تللرنده آکلاطونی قصد ایدب، «قیلدیلر» نی «قلدیلر»، «ایتوب» اورننه «ایتب» «قایتوب»نی «قایتب»، «آلشطورسه» نی «آلشطرسه»، «اوطونغه» نی «اوطنغه»، «تریلای کومولگان» نی «ترلای کوملگان» یازمشدر.

ملتمز ایك غافل وقتنده، خدمت کورساتوچی عبدالقیوم الناصری ایسکی یازولر داغی کوب «ت» لرنی «ط»غه آلشطردی «اولدی» نی «بولدی»، «وار» نی «بار»، «کلوب» نی «کیلوب»، «نچه» نی «نیچه»، یازیق دی. وار، اولدی، کلوب، نچه دیب سیلاشمیبز دی. کتابلرنده بر آز «عرب» سوزلرنك قوشماسه ایدی، طاغین آصاطراق بولر ایدی. کوب «ی»لرنی طاشلامش مثلا «طشینه» نی «طشنه» دیب قویمشدر. کوب محررلرمز «تاتار» دیب یازغانده «طاطار»، «آتالادر» نی «آطالادر»، «توتاشقان» نی «طوطاشقان» یازمش.

ع. الناصری علامت جمع بولغان «لار» بله «لر» نی، اورنی بله قالن و نچکه اوقلولرن کورساتب «قزلار»، «آیاقلار» یازلر اما «یوزلار، کوزلار» یازلماس دی.

مطبوعاتکه خدمت ایتوچیلردن: شاکرجان الحمیدی بزنك فکرگه تمام قوشلب، حتی ایسکیدن «یوم» نی «کون» دیب قویارغه قوللار بز کونب بتسه ده، «کن» یازا. طاوشنی اعتبار ایدون کورهمز. کتابلرنی شوکار کوره بالالار اوقرغه بیك آصاط. بز آول معلملرینه کوبسنچه بر حرف طانمغان بالا کیلودن، آرطق کوب بولولرندن، آزابنی کوبرهك کورمکده مزلر. آول خلقارینه ده آغاچنك جوان باشندن کوتاررگه طوری کیلولری شیکللی، بزگه ده جوان باشندن کوتاررگه طوری کیلمکده در.

زورراق بیرلرگه بالالر بایطاق خدمتلر کرگاندن صوك بارمقده لر.

۱۵ - ۲۰ یل بولدی مطبوعاتمز کوبه‌یودن محررلرمزنك کوبلری «و»نی قرب سبرب توگولرن کورهمز. برده کیرهك بیری یوق بر سوزنی ۳ حرف بله قویب بولغانده، مقصود اوتالگانده، آرطق «و» نی قویوب قارانی، کوزنی عمرنی یوقغه بترب، مطبعه‌گه آرطق خدمت، کتاب حقن کوتاروگنه دیب، فائده‌سز اش دیب قاریمز.

تیل، ییغلوب، طوغدی، طانیشو، آلیب، بیریب، آندا، مندا، بارغاندا، بلار بارسیده اویغور تلی بز ترکیلر بولای سویلاشمیبز یاقطیلقنی بز قیاشدن کتکان شیکللی، آلغه بارونی، اتحاد لساننی، و هر بر اشلاربزنی «مکتب» بالالارندانغنه کتوتییش. آلارنی آکلاطب، آصاطلق بله، اوزسیلاشولری بله اوقطیق!.

عبدالله بن تاج‌الدین الکچری.

روسيه ده مسلمان مسئله‌سی .

غ . آليسف نكٔ «روسسقايا ميصل» ژورنالنده باصلغان مقاله‌سی .

II

۱۸۹۷ نچی يلنكٔ جاينك «قل‌مه‌نس» (Клеменцъ) خانم شمالی مونغوليه ده «باين تسوقتو» (Баинъ-Цокто) قبرنك ، اوستنده يازولر بولغان ايكی طاش باغانا طابدی . فن آقاديمياسی اعضاسندن ۋ . رادلوف بو يازولرنی كشف ايدوب اوقودی . آقاديميا باصدروب چغاردی . صكره آكٔلاشلديكه : بو يازولر ۷ نچی عصرده مونغوليه‌ده‌گی تورك خانلرينكٔ باش وكيلی (كانسه‌لری) بولوب طورغان حكيم «طونيوقوق» (Тонюкукъ) نكٔ اوزی طرفندن يازلغان ترجمهٔ حالی (بيوغرافيه‌سی) ايكان .

بو «طونيوقوق» نی اوز وقتی نكٔ بيسمارقی ديب أيتورگه ممكن . چونكه اول ، ضعيف لنوب طارالغان تورك قبيله‌لرن برله‌شدرگان ، تورك خلقن قطای قول آستندن قوتقارغان و غرب گه طابا تجاوز ايته باشلاب قوتلی بر حكومت تشكيل ايتارگه موفق بولغان . لكن آخرنده اوزی ، بيسمارق شيكلی ، كوزدن توشكان هم بيسمارق شيكللوك اوز ترجمهٔ حالينی يازوب قالدرغان .

طونيوقوق اوزينكٔ ترجمهٔ حالينی اوشبو روشچه باشليدر :

«مين ، حكيم (Мудрый) طونيوقوق قطای حكومتنه قوشلدم . چونكه تورك خلقی قطايليلرغه تابع بولدی . تورك خلقی اوزينكٔ خانلری ايله اتفاقده ياشی آلمادی . قطايليلردن آيريلوب مستقل خانلرغه تابع اولدی . آنلرنی ده طاشلاب ينه‌دن قطايليلرغه قايتدی . لكن ، كوك (خدای) تورك خلقينه دائما : «مين سيكٔا خانلر بيردم ، سين اوز خانلركٔنی طاشلاب قطايليلرغه كيتدكٔ» ديب أيته و آچولانا ايدی . چونكه تورك خلقی قطايليلر قول آستينه توشدی . تورك خلقی أولدی ، هلاك بولدی . شولای ايتوب تورك - شير (Тюркъ-Сиръ) اوز مملكتنده برلك حاصل ايتارگه موفق بولا آلمادی .»

لكن قطای حكمدارلرينكٔ سرای دائره‌لرنده تربيه كوروب ، قطاينكٔ تل ، عرف ، عادت‌لرن و خصوصا قطای حكومتی نكٔ اسرار و پلانلرن بلگان طونيوقوق سايه‌سنده تورك خانلرندن «ايلتره‌س خاقان» قطايليلرغه قارشی باش كوتاردی . اوزينكٔ خلقنی قطای قول آستندن قوتقاردی همده «صاری دكٔز» گه قدر بولغان شمالی قطای ولايتلرينه هجوم ايدوب دهشتلی صورتده طالاولر اجرا ايتارگه باشلادی .

قطايليلر بونلرغه قارشو طوره ، بعضا شدتلی ، بعضا ضعيف بر صورتده بونلرنكٔ هجوملرن دفع ايته‌لر ايدی .

ايلتره‌س خان برلن طونيوقوق شمالده وجنوبده بر نيچه مرتبه‌لر صوغشديلر . «اوغوز» لرنی ضبط ايتديلر . آخرنده ، اوزلرينكٔ اوردولرن قش كونی قارلر ايله اورتولگان آلطای طاولری آرقيلی اوتكاروب «بالقاش» كوللرينه قدر كيله‌رك غربی توركلرگه هجوم ايتديلر وشول تيره‌ده «توركغاش» خلقی برلن صوغشديلر .

ايشته ، طونيوقوق نكٔ مهارت و متانتی برلن حركت گه كيترلگان اوشبو روحلی خلق ، اول وقتده تورك قبيله‌لری ايله مسكون بولغان اورته آزياده‌غی «اينجو» يلغه‌سينی (صردريانی) اوتوب ، آزيانكٔ الكٔ جنوب غربی چيتنده‌گی «تيمرقپو» غه (قاسپی دكٔزی بوينده‌غی «دربند» گه) قدرلی باروب چقديلر .

ديمك ، كه بوندن ۱۲۰۰ سنه‌لر مقدم ، كوچلی و برلكلی تورك خلقی بر دكٔزدن ايكنچی دكٔزگه قدر ، قوتلی داول شيكللی بتون آزيانی طابتاب اوتوب كيتمشلردر . بو وقتلرده اصلاو قبيله‌لری بيزانتيه مملكتی نكٔ دونای ولايتلرينه هجوم ايدوب طالاو برلن شغل لنه‌لر ؛ ۋيليكوروسلرنكٔ قارت بابالری قارپات طاولرندن شرق گه طابا ، حاضرنده روسيه‌دن عبارت

بولغان زور تیگزلك صحرالرغه طوغری حرکت ایته‌لر ایدی. شول وقتلردوق دیرلك اورته آزیاده، صوغشچان یگی دین نڭ (دین اسلامنڭ) برنچی فرقه واعظلر عسکری کورینمگه باشلادیکه، بوندن صوڭ تورك خلقی نڭ بتون مقدراتی اوشبو دین ایله برگه باغلانمشدر.

٦٧٠ نچی یلده خلیفه معاویه‌نڭ نائبی سعیدبن عثمان (Саидъ-Ибнь-Отманъ) بخارا تورکلرینڭ قول آستنده الڭ محکم قلعه صانالغان سمرقندنی ضبط ایتدی. و ٧١٤ ده، اورته آزیاده دین اسلام ناشرلرینڭ الڭ مشهورلرندن اولان «قتیبه» کاشغرگه باروب یتدی.

بش یوز یللر اوتدی. مونغول کنازی «یسوغای» نڭ طول خاتونی مونغولیه‌ده «اونون» نهری بوینده‌غی اورمانلرده اوزینڭ بالالری ایله قاچوب طورا، قوشلر، بالقلر و اولن طامرلری ایله رزقلنه‌لر ایدی. شونڭ اوغللرندن «تیموچین» آدلی بریسی صحرا یاشلرینڭ معتبرانی ایله دوستلاشدی، تدریجا اوزینڭ نفوذینی آرتدردی، قورقنچلی رقیبلرینی دفع ایتدی و آخرنده ١٢٠٦ نچی یلده، مونغوللر و تورکلر ایله مسکون بولغان بتون مونغولیه‌گه حاکم بولدی هم اوزینه «جنگیز خان» عنوانی بیردی.

تیموچین اوقورغه یازارغه بلمی ایدی. اوزینڭ اطرافینی، شرقی ترکستانده یشاوچی تورك خلقینه منسوب، اویغور مأمورلری ایله طوتردی. قوتلی بر کوچبه حکومت تأسیس ایتدی. اوزینڭ وحشی اوردوسنی تورلی طرفلرغه یباردی. بعضا اوزی آلوب کیتدی.

تیموچین پکین‌گه داخل اولدیغی حالده شمالی قطاینی، بتون اورته آزیا هم افغانستاننی ضبط ایتدی. آنڭ عسکری قفقازغه کیلوب یتوب قفقازنی آلدی. «قالقا» نهری بوینده، پولوڤیتس صحرالرنده صوغشوب پولوڤیتس و روس کنازلرن جیگدی. قایده خطر بارلغینی ایسابله‌و حقنده روس‌غه بو برنچی تنبیه ایدی.

اوشبو واقعه‌دن بر نیچه یللر صوڭ، جنگیزنڭ حفیدلرندن «باطی» دخی روسیه‌گه هجوم ایدوب روس‌نڭ عسکرن جیگدی، شهرلرن ضبط ایتدی، چرکاولر، مناستیرلر و سرایلرن طالادی، هر یرده زور خرابلق بیردی، اوزینڭ صحراوی مدهش آتلی عسکری ایله «نوڤو غورود» غه قدر کیلوب یتدی. آندن صوڭ غربگه یونه‌لب، اصلاوانلق نڭ بیشگی بولغان وینگریاگه کیتدی. فقط آنده‌غی چهلر نیمس غیرسوغلرینڭ یاردملری سایه‌سنده «باطی» نی کیرو قایتورغه مجبور ایتدیلر.

اول وقتلرغه قدر تورکلر کوبدن ایرانغه کره باشلاغانلر ایدی. جنگیزنڭ تضییقی آنلرنڭ حرکتلرن دخیده قوتلندردی. تورك خانلری کوچوك آزیاغه (آناطولی‌غه) طابا کرگه وخلیفه‌لر طرفندن یاردمگه ده‌چاقریلورغه باشلادیلر. شویله‌لکله، تدریجا کوچه‌یوب عالم اسلام اوزرینه عربلرنڭ حاکمیتن بتردیلر واوزلری یگی بر «عثمانلی حکومتی» تأسیس ایتدیلر.

«باطی» اوزینڭ بر طاقم کوچبه قبیله‌لر ومجوسی خلقلردن ـ مونغولیه و اورته آزیانڭ ئلله نیچه تورلی مختلف قوملرندن ـ عبارت اوردوسی ایله «ڤولغا» نڭ توبان باشینه اورنلاشدی. بووقتدن اعتبارا روس ایچون آلتون اوردا وتاتار حاکمیتندن عبارت فلاکت دوری باشلیدر. بونلرغه «تاتار» دیلونڭ سببی، باطی اوردوسنده‌غی عسکرنڭ الڭ زور قسمی مونغوللردن عبارت بولمایانچه تاتار قبیله‌لرندن عبارت بولوویدر. تاتار اصلده بر قبیله‌نڭ اسمی اولوب، باره طورغاچ نیچکن بولسه اوزگارتیلوب شول قبیله‌لرنڭ بارسینه بر عمومی اسم بولوب کیتکانگه اوخشیدر. بو «باطی» اوردوسنده‌غی خلقنڭ تلی تورکی اولوب، سمرقندده، کاشغرده، اورته آزیا صحرالرنده، قریمده آزیای صغراده‌ده شولوق عمومی تل برلن سویلشه‌لر؛ لکن شیوه‌لری گنه باشقه‌راق ایدی. جنوبی روسیه چوللرینه و قسما بیزانتیه مملکتنه کوچکان تورکلرنگده کوبدن بیرلی سویلشه طورغان تللری اوشبو عمومی تورك تلی اولمشدر.

«باطی» طرفندن تأسیس ایتلگان بو یگی حکومت‌نڭ دینی، اوزلرینڭ صحراده وقتلرنده اعتقاد ایتدیکلری مجوسیلکدن عبارت ایدی. رسمی صورتده بر دین قبول ایتو مسئله‌سی قوزغالسه‌ده بایتاق وقتلر حل ایتلمایچه طوردی. باطی خاننی خرستیانلقغه اونده‌رگه ۱۲۴۶ نچی یلده روما پاپاسینڭ وکیللری «پلانو- دی- قارپینی» هم «به‌نه‌دیکت» اسملی آدملر کیلدیلر. باطی‌نڭ امری بویونچه بونلر ایکی اوت آره‌سندن اوتارگه و تزلری یرگه تیمایچه‌گنه اوچ مرتبه سجده قیلورغه مجبور ایتلدیلر(*).

پاپا وکیللری خرستیانلقغه کررگه اونده‌گاچ «باطی» آنلرغه بویله جواب بیردی:

«قانلی صوغشلر سویه طورغان جسور بر خلقغه خرستیان دینی فائده‌سزدر. چونکه خرستیان دینی صوغشنی منع ایته. شونڭ ایچونده اول دینده‌گی خلقلر ضعیفدرلر.»

پاپانڭ بو وکیللر برلن یبارگان غراموتاسی (مکتوبی) روسچه و تاتارچه تللرگه‌گنه توگل، حتی عربچه‌گه‌ده ترجمه ایتلگان ایدی. بوندن آڭلاشیله در، که بو وقتده عربلر یعنی مسلمانلر «آلتون اوردا»غه کیلگانلر هم یخشوق اهمیت کسب ایتکانلر ایکان.

پاپانڭ بو وکیللری «آلتون اوردا»دن مونغولیه‌گه باروب، آنده «غایوق» اسملی یگی بر الوغ خاننڭ صایلانو رسمینی کورگاچ، تاتارلرنڭ اوزاقلامایچه خرستیان دیننی قبول ایتو احتماللری بارلغینه دائر بعض علامتلر کوردیلر. مثلا: بو الوغ خاننڭ آناسی خرستیان مذهبنده اولوب، قاتولیک ماناخلرن چاقرتقان ایدی. خاننڭ باش مینیستری (فوداق) هم سرای مأمورلریده خرستیانلر ایدی. خاننڭ اوزینڭده خرستیانلقغه کره‌چگینه «نق اشانالر» و بوڭا دلیل ایتوب، خاننڭ اوزی یانینه خرستیان سڤیاشچیننکلرن چاقرتوون هم آنلرغه معاش بیروب طوروون کورساته‌لر ایدی. بوندن باشقه، خاننڭ چادری یاننده خرستیان چاسوڤنه‌سی بولنووی شونی هیچ کمدن یاشرمایچه، باشقه خرستیان مملکتلرنده‌گی شیکللی، آچقدن آچق چرکاو صوغیلوب، چرکاو یرلری یرلانووی خاننڭ خرستیانلکغه میل ایتووینه علامت صانالا ایدی.

فقط بو «علامتلر» بارسیده پاپا وکیللرینڭ اوز کوڭللرن یواتا طورغان بوش امیدلردن عبارت ایکانلگی بیك تیز آڭلاشلدی: اوچیوز یلدن بیرلی تورك قبیله‌لری آره‌سینه طارالوب کیلمکده اولان اسلامیت نق طامر جایوب باشقه مذهبلرگه یول بیرمه‌دی. شامانیزم تدریجا بتدی، خرستیانلق کرتلمه‌دی، شویله‌لکله هم آزیاده، هم یاوروپاده تورکلرنڭ اخلاصلی مسلمان بولوب کیتدیلر. بخارا علوم اسلامیه‌نڭ مرکزی بوادی. بیزانتیه مملکتنڭ شرقی روما خرابه‌سی اوزرینه قورولغان یگی تورك مملکتینڭ حاکمی اوزن محمد (علیه السلام) نڭ خلیفه‌سی، بتون مسلمانلرنڭ رئیس و امیری دیه اعلان ایتدی. تورلی تورك قبیله‌لرینڭ قوشیلوب برله‌شولری دین اسلامغه قوت و متانت بیردی و روسلرغه‌ده اوشبو برله‌شوب نغیغان بر قوت ایله طارتشورغه طوغری کیلدی.

«آلتون اوردا» حکومتی تدریجا اوزینڭ اولگی کوچبه‌لك معیشتنی طاشلاب یگی مدنیتگه کرو، یگی دین‌نی قبول ایتو برلن مشغول بولغان وقتده، روس کوچ جیو و اوزینڭ یگی مرکزی بولغان مسکاو تیره‌سنده نغو برلن مشغول، همده مسکاو کنازلرینڭ مهارتلری سایه‌سنده روسلرنڭ حکومت قوتی آرتقان صاین «آلتون اوردا» نڭ کیمی بارا ایدی. بونگده باشلیچه سببلری: «آلتون اوردا» خاقی‌نڭ کوچبه‌لکدن مدنیتگه کوچولری سببلی اصول معیشتلرنده بولغان زور آلماشنو، اوز آره بولغان داخلی نزاعلر و اورته آزیاده بولغان خلقلر آره‌سنده‌غی دائمی صوغشلر، خانلقلر آره‌سنده بولغان تخت نزاعلری سببلی هر وقت خوف خطر بیروب طورغان خارجی طنچسزلقلر شیکللی نرسه‌لردر. مسکاو

*) „Западная миссія противъ татаръ язычниковъ и особенно противъ татаръ мусульманъ“ «قراسنوسیلتسف» نڭ شول اسملی اثرینڭ ٤٠ نچی بیتنده

کنازلری تاتارلرنڭ بوندی ضعیف‌لك وقتلرندن بیك اوستا استفاده ایتارگه باشلادیلر. دیمیتری دونسقوی تاتارلرغه ویرگو توله‌ودن طوقتادی و «قولیقوف» صحراسنده تاتارلر برلن صوغشدی. طوقتامیش خان، اوز آره نزاعلاشمقده اولان تاتار فرقه‌لرن موقتا برله‌شدروب ۱۳۰۱ نچی یلده مسکاونی ضبط ایتدی، لکن «قریمل» نی آلا آلمادی. آنڭ دقتی اوزینڭ یگی رقیبنه یعنی تیمرلنك‌گه چویرلدی و تیمرلنك آنی جیگدی. ۲۰ یل صوڭ تاتار خانلرندن «یه‌دیگای» (Едигай) یگیدن مسکاوگه هجوم ایتدی. لکن «قریمل» بونسنده‌ده سلامت قالدی. صڭره قریم، قزان و آستراخان خانلقلری تشکل ایتدی. «مسکار» همیشه زورایا، کوچه‌یه و تاتارلرغه قارشو تجاوزی حرکت‌گه حاضرلنه ایدی.

۱٤٤٦ نچی یلده سابق «آلتون اوردا» خانی‌نڭ اوغلی قاسم، اوزینڭ قرداشی قزان خانی محموددن قاچوب آلتون اوردادن مسکاوگه کیلدی. مسکاو کنازی ۳ نچی واسیلی آنی خوش قبول ایتدی وتا-تارلرغه قارشو صوغشقه یباردی. آخرنده آکارغه، حاضرگی ره‌زان گوبرناسنده، اوقا نهری بوینده میشچرسکی شهرینی بوله‌ك ایتوب بیردی. شولای ایتوب، تاتار خانلرندن راضی بولمغان مسلمانلرغه التجا ایتو هم برله‌شوب تاتار خانلرینه قارشو طورو ایچون روس کنازی قول آستنده کچکنه بر مسلمان حکومتی یاصالدی وفی الحقیقه مسکاو کنازلری تورلی تاتار خانلقلری آره‌سنده‌غی نزاع و رقابتدن قاسم خانلغی واسطه‌سیله کوب استفاده ایتدیلر. اوشبو حال ۱٦ نچی عصرده ایڤان غروزنی قزان، استراخان و سیبر تاتار خانلقلرن ضبط ایتارلك قوت حاصل ایتکانچه‌گه قدر دوام ایتدی.

۱۵۵۲ نچی سنه ۱ نچی اوکتابرده ایوان غروز-نی‌نڭ قزاننی ضبط ایتووندن، ۱۸۸۱ نچی سنه ۲ نچی ینوارده اسقوبلف‌نڭ «کوك تپه»ده ترکمنلرنڭ الڭ زور قوتلرن صندرغان وقتغه قدر بولغان مدت اچنده، روسیه تورك قوملری برلن مسکون بولغان یرلرنڭ بارسنی‌ده دیرلك تدریجا ضبط ایتوب بتردی. حاضرده روسیه قول آستینه کره‌ی قالغان تورك خلقاری: ترکیه‌ده بولغان عثمانلی تورکلرندن، شمالی ایرانده بولغان آذربایجان تورکلرندن، ترکستان چینی‌ده و مونغولیه‌ده بولغان بعض تورك قبیله‌لرندن عبارتدر.

روسیه‌ده یشاوچی تورکلر، اصل ترکیه‌نڭ اوزنده یشاوچی تورکلردن کوبره‌کدر. اگرده بحر محیط کبیر ساحلنده، بیك کوب مقدارده مونغول قانی قاتناشقان خلقدن عبارت غایت منتظم و قوتلی بر حکومت، کیسا کدن میدانغه چقوب قویماغان بولسه، احتمالکه، ۱۲۰۰ یللر الك حکیم «طونیوقوق» نڭ بیوك غلبه ایله دهشتلی طالاولر اجرا ایتدیگی کیك یرلرنڭ هر قایوسی حاضرنده روسیه قول آستنده بولغان بولور ایدی.

روس - یاپون صوغشندن صوڭ مانجوریا و مونغولیه روسیه حکومتی‌نڭ داخلی مسئله‌لری جمله سندن صزیلوب طاشلاندی. اما، درجهٔ مدنیتلری مختلف و احوال روحیه‌لری تورلی عصرغه عائد بولغان میلیونلرچه تورك مسلمانلر روسیه‌ده باقیدرلر. بونلر آره‌سنده کوچبه‌لرده بار. قرون اولا وقرون وسطا ایران مدنیتنه منسوب بولغانلرده بار. روس حا-کمیتی آستنده یشاب اوزلرینه مخصوص آیرم بر مدنیت حاصل ایتکانلرده بار. بونلر آره‌سنده خالص تورکلر، یا که خالص تورك دیورلکاری بولندیغی کبی، تورکله‌شکان ایرانیلر، تورکله‌شکان مونغوللر، تورکله‌شکان‌فین‌قبیله‌لری، تورکله‌شکان‌غروزینلر و بعض بر قسملری آره‌سنده (مثلا ڤولغا بویلرنده) اصلاو قانی ایله قاتناشلرده باردر. لکن بو قوملرنڭ بارسینڭ‌ده توشی (یدره‌سی) تورك خلقی، بونلرنڭ عمومی تللری تورکچه و بارسینڭ‌ده دیرلك دینلری - دین اسلامدر.

ایشته، اوشبو ۲۰ میلیونلاب تورك مسلمانلرنڭ تمدن و ترقی یولنده حرکتلری مسئله‌سی، روسیه حکومتی طرفندن حل ایتلووی لازم کیلگان عمومی حکومت مسئله‌لرندن شرق‌گه عائد بیك مهم بر قسمیدر.

(آخری بار)

ف. ك.

آثار قدیمه

سمبر اویازنده «تتوش» دن اوتوز چاقروم و«ایدل» دن اوچ چاقرم مسافه یرده «الوغ تارخان» قریه‌سی وار. بو قریه، شهر «بلغار» دن اوتوز بیش فرق چاقروملر یراقلقده اولدیغندن (گرچه ایدلنك ایکنچی طرفنده اولسه‌ده) تاریخ ایچون اهمیتی اولوغدر. شهر «بلغار» کبی پایتختدن یراق اولمغان بر یرنك حالی تاریخ صحیفه‌لرندن یراق قالورغه تیوشلی دگلدر.

شونك ایچون مذکور «الوغ تارخان» اطرافنده اولغان آثار قدیمه‌نی محترم «شورا» صحیفه‌لرینه درج ایتمك مناسب اولسه کرك. بن بو طوغروده اولغان معلوماتنی اشانچلی منبعلردن، ایسکی یازمه نسخه‌لردن کوچردم.

«الوغ تارخان» مقبره‌سنده بر طاش وار، اوزونلغی ایکی آرشین واینی‌ده اوچ چیرك، قالونلغی یارطی آرشیندر. اول طاش‌غه اون اوچ سطر اوله‌رق اوشبو سوزلر یازلغان، رسم خطی خط کوفی‌گه اوخشاولی:

۱ هو الحی الذی لا یموت
۲ وکل حی سواه سیموت
۳ عالم لارغا بر شی قیلغان
۴ آلارنی سوگان مسجدلر
۵ عمارت قیلغان اکوش خیر
۶ صاحبی مسکین لار
۷ سوگان ــــ حوجه مر علی
۸ عثمان اوغلی تمغاچی
۹ هم السواری وفات او
۱۰ لغان در بو تاریخ یتی یوز اون
۱۱ تورتنجیده جمادی الاول
۱۲ آینك اون آلطنچی
۱۳ کون اردی

یدنچی سطرده خط اورننده مبهم کلمه وار، بر کلمه‌می ایکی می؟ معلوم اولمادی.

ینه مذکور تارخاندن اون چاقروم مشرق طرفنده «ایدل» بوینده طاغ باشنده «مانط باشی» دیب مشهور یرده بر طاش وار، اوزونلغی یدی چیرك واینی‌ده اوچ چیرك، قالونلغی آلطی ویرشوکدر. آنده اوشبو سوزلر طوقز سطرده حرکتلر ایله یازلمشدر:

۱ الحکم لله العلی الکبیر
۲ میرزا ابراهیم آنالی آول شهید
۳ حاج بلوب کلورده رحمه
۴ الله علیه رحمة واسعة
۵ وفات یاطوبی تاریخ
۶ جیات جور جیار بش
۷ جال محرم ایخی
۸ ایکنچی کوان
۹ آت

اوشبو تاریخ، چواش لسانی اوزرنه یازلمشدر. ترکیچه‌سی: یتی یوز یکرمنچی یل محرم آیی ایکنچی کون ایدی، دیمکدر.

بلوب کلمه‌سینك باش حرفی بیك ظاهر ایمس احتمال قاف ایله اولمقی.

ینه مذکور «تارخان» دن اون بش چاقروم، «تتوش» طرفنده «اروم» دیگان موقشی آولینك صحراسنده ایدلدن آلطی چاقروم یراقلقده بر طاش وار. بیوکلکی ایکی آرشین واینی ۱۵ ویرشوك: آنده سکز سطر (۱) ایله آچق یازو ایله یازلغان اوشبو عبارت ایلان حرکتلری هم قویلغان. اوشبو طاش تیکراسنده یازوی بلنمگان غیر طاش هم وار.

۱ الحکم لله العلی الکبیر
۲ احمد اغان الفحس
۳ انی زیارت بو رحمة وا
۴ سعة وفات یاطوبی
۵ تأریخ چور
۶ جیرم بیالم جال محرم

(۱) مکتوبده یدی‌گنه سطردر. «شورا».

۷ جیرم سکز کوان آت
بونڭ تورکیچه‌سی : یتی یوز یکرمی بش یل محرم یکرمی سکز کون ، دیمکدر .

«الوغ تارخان» نڭ یاننده «قالا اورنی» دیب آتالغان اورن واردر . بو طرفدن اسلام اثرلری تابلمقده در . اوتکان یل صوقا صوقالاغانده بر تورلی نرسه‌لر تابولدی؛ قاراشده کمر (بیل باو) تیمورلرینه اوخشاولی اوستینه «الله» دیب آلتون ایله یازغان خط نسخ‌گه اوخشاشلی . بو نرسه بر یرده بیك کوب تابولدی «الله» کلمه‌لری هر برنده یازلغان ، یالت ایتوب تورادر . باشقه ماده‌لری چریگان «الله» کلمه‌سی ایله تیمور اوخشاشلی ماده آراسینه یفك کبی بر ماتیریه قویلغانلقی آچق کورینوب تورادر .

اورنینی باروب قازیغان کشیلر بونڭ ایله برابر قایراقلر ، کومرلر ، معدن قالدقلری تابقانلر ، لکن بر خواجه‌سی آرتوق قازورغه رخصت ایتمگان .

ملی موزه خانه آچلسه بونلرنی هدیه ایتمك مقصدیله ، یاشلر تابلغان ماده‌لرنی صاقلامقده لردر .

م . فاتح . مرتضین .

تربیه و تعلیم

آنا مکتبی .

اوشبو کونلرده استانبولده قزلرغه مخصوص «آنا مکتبی» اسمی ایله بر مکتب تأسیس ایدلدیکی غزته لرده یازلمش ایدی . بو مکتب حقنده مطبوع بر رساله اداره‌گه کلدی . پروغرامی و نظامی اوشبو قسقه رساله‌ده بیان ایدلدیکندن ، ترجمه ایدوب بونده اورنلاشدرمقنی موافق کوردك . هرشینی بیلوب طورمق یخشیدر . رساله‌نڭ مضمونی اوشبودر:

«بالالرنی گوزل تربیه ایدرگه قدرتلری اولاچق آنالر یتشدرمك ایچون „آنالر مکتبی" آچارغه احتیاج وارلغنده شبهه یوق . ایمدی بوکونلرده خاتونلرغه علم اوقوتمق لازم ایدیکندن بحث قیلمق بیهوده اولوب بحث ایدرگه تیوشلی اولانی ایسه „نه روشده اوقوتمق" مسئله‌سیدر .

خاتون ، انسان اولدیغندن اوزینڭ باشینی نورلاندررغه و آنا اولمق جهتندن قلبنی صافلاندررغه محتاج ایدیکی معلوم . بونلردن برنچیسی سببندن خاتون ، طوغرو دوشونمك و ایکنچیسی ایله ده طوغری حس ایتمك اوگره‌نر . اوشبو ایکی خصلتدن محروم خاتونلر ، حیات صوغشلرنده ایرلرینڭ مغلوب اولمقلرینه وسفالتده قالمقلرینه سبب اولورلر . بو ایکی خصلتدن محروملك سببندن پك کوب خاتونلرنڭ ، شفقت و مرحمت پرده‌سی آستنده اوزلرینڭ اوغللرینی قزلرینی خرابلق دڭزلرینه غرق ایتدیکلری کورلور .

خاتونلرده عقل ایله حس آرتوی انسانلرنڭ یوقاری کتمکلرینه و استقباللری پارلاق اولمقینه علامتدر . محاکمه‌سنده متانت و حسیاتنده سلامت اولان خاتونلرغه مالك اولان ملتلر هیچ شبهه‌سز ترقی ایدرلر . ضعیف عقللی ، یاکلش حسلی اولان خاتونلرغه مالك اولان ملتلر ، اوگی آنا قوللرنده اوسمکده اولان بالالر قبیلندن تربیه‌سز اولورلر . خاتونلر ایچون اڭ لازم اولان کمالات شفقت ایله جدیتدر . ایشته تأسیس ایدلمش „آنا مکتبی" ده اوشبو اصول اوزرنده درس اوقوتوله‌چقدر .

„آنا مکتبی"نڭ معلمه‌لری ، خادمه‌لری بتونسی شفقت و مرحمت اوزرنده جدی تربیه ویره‌چکلردر . بونده قارانغو یوز ، یمان سوز ، عارسزلك ایلماز . دیانت ، ناموس ، انتظام ، نظافت ، تمیزلك برنچی مقصد طوتلنور .

پاك سود ایمگان بالالر آراسنده اوصال ایبه‌شلر و آزغون یولداشلر سببندن بد بخت اولمش بالالر کوب کورلور . ایشته «آنا مکتبی» ده اوشبو خصوصغه آیروم دقت ایدلنه چکدر .

بزم طرفمزدن تأسیس ایدلمش اوشبو «آنا مکتبی» دن هر بر قز عالمه اولوب چیقماسه‌ده انشاالله

«فاضله» اولوب چیقارلر، الله‌تعالی‌دن امید مزده‌شولدر.

درس ترتیبلری.

درس. قزلرنك تحصیل یاشلری ۸دن ۱۵گه قدر اولدیغندن «آنا مکتبی»ده ٤ ابتدائی، ۳ رشدی صنفلر اولور. آتا و آنانك صورمقلرینه کوره بوندن توبان یاشده‌گیلرنی‌ده قبول ایدرگه ممکن. هر صنفده اولان درسنك مدتی بر سنه‌در. یاشلری اوتمش بیوك خانملرنی اوقوتور ایچون دخی «اختیاری» اسمنده بر صنف اولنور. هر صنفده هر کون دورت درس اولوب هر درس بر ساعت سورر. وهر درس صوکنده حاجت مقدارنده تنفس وقتی واردر. بونکله برابر هر کون آلتی یارم ساعت خدمت تعیین ایدلنور.

بدن تربیه‌سی. تنفس وقتنده معلمه‌لردن بر قاچی شاگردلر ایله برابر اوله‌رق باغچه‌ده عائله ودنیا طورمشی طوغروسنده آز آز سویلاب یوررلر. طهارت، نظافت و حفظ صحت حقنده‌ده معلومات ویررلر. تمیزلك وپاکلك کبی نرسه‌لرنی شاگردلرنك قانلرینه قدر سڭدررگه اجتهاد ایتمك معلمه‌لرنك بورچلریدر. شاگردلر، اوشبو وقتده ینگل صورتده بعض بر ژیمناستق ده قیلورلر. یوکرشوب بر برینی قوالاب اوینامق، یب آتلامق کبی آیاق خدمتلری ایتدرلور.

اخلاق تربیه‌سی ـ ترتیبلی روشده دنیا کچرمك، عائله و اوی نظاملرینه رعایت ایتمك حقنده شاگردلرگه شفاهی معلومات ویرلور. شاگردلرنك اخلاقلرینی گوزللندرمك، معلمه و مبصره‌لرنك برنچی خدمتلری اولور. کامل اجتهاد صوڭنده ده اخلاقی توزالمگان شاگردلر، باشقه‌لرغه سرایت ایتمکدن صاقلامق ایچون مکتبدن چیقارلور.

عقل تربیه‌سی ـ هر تورلی ایم توم ایدوچی افسون اوقوچی و اوقوتدروچی، ارملانوچی دنیادن خبرسز، خاتونلق و آنالق وظیفه‌لرندن معلوماتسز خاتونلر اورنینه «آنا مکتبی» وطنپرور، ایر قدرینی بیلوچی، بالا محبتنی ودنیا نظامینی آڭلاوچی الحاصل بتون معناسی ایله آنا و خاتون اولورغه لایق انسانلر یتشدره‌چکدر. اوشبو سببدن مکتبده ویره‌چك درسلر خاتونلرنك طبیعتلری یوکلارقدر، لکن کرکلی شیلردن عبارت اولاچق و ممکن قدر کتاب یرینه شفاهی روشده اوقوتولنه‌چقدر. حتی معلمه‌لر، تنفس و آش وقتلرنده‌ده تربیه اصولینه اهمیت ویره‌چکلردر.

امتحان و تعطیل. هر ییل اییون آینده عمومی امتحان اجرا قیلنوب اییول، آوغوست آیلری تعطیل اولور.

قبول شرطی. شاگردلر «لیلی»،«نهاری» دیه ایکی قسم اولور. «لیلی» قسملر ایچون تربیه حقی اوشبو روشده تعیین ایدلمشدر: برنچی سنه‌ده هر آی ایچون ۱ صوم ۶۰ تین، ایکنچی سنه ۲صوم، اوچونچی سنه ۲ صوم ٤۰ تین، دورتنچی سنه ۲صوم ۸۰ تین، بشنچی سنه ۳ صوم ۲۰ تین، آلتنچی سنه ۳ صوم ۶۰ تین، یدنچی سنه ۴ صوم.

لیلیلر ایچون ایکیوز اون صوم اولوب مکتب آچلدیغنده یوز قرق صوم و فیورال باشنده یتمش صوم آلنور. لیلیلر دورت قات کیوم ویاتاق اسبابی کتوررلر، کرواتلری مکتب حسابنه‌در. بوندن باشقه هر کرك نرسه‌لری اوز اوستلرندن اولور. آتا و آنالرینك صورمقلرینه کوره لیلیلرگه وصیلقنی مکتب اداره‌سی‌ده قبول قیلور.

ابتدائی صنفلرده موسیقی درسی مجبوریدر. آندن صوڭ دوام ایدوچیلردن موسیقی درسی ایچون ٤۰ تین آلنور.

بیوك خانملرگه مخصوص اولان «اختیاری صنف»ده یالڭز موسیقی درسی ایچون ۳ صوم ۲۰ تین، آنك ایله دخی برر باشقه درس اولسه ٤ صوم، موسیقی ایله برابر ایکی درس اولسه ٤ صوم ۸۰ تین، موسیقی‌سز درسلردن هر درس ایچون ۱صوم ۶۰ تین آلنور (هر آی ایچون).

نهاری قسملر ایچون مأمورلرنك خاتونلرینه مخصوص تنزیل واردر. ایکی آیلق حقنی آلدن ویرمك لازمدر.

«آنا مکتبی»ده اون اوچ تورلی درس اوقولور، بونلرنك بعضیلری بر قاچ تورلی درسدن عبارتدر. مثلا «عقائد» درسینه قرآن کریم، تجوید، قواعد دینیه درسلری و عثمانلیچه درسنده‌ده املا، قرائت، قواعد ترکیه، عربی و فارسی درسلری داخلدر.

« آنا مکتبی » نڭ هفته‌لك درس جدولی اوشبودر:

صنفلر	عقائد	کیسوو، تگو، نقش	موسیقی	اوی خدمتی آش پشرمك	ملی و اجتماعی معلومات	معلومات مفیده	عثمانلیجه	تاریخ	جغرافیا	حساب	فرانسزچه	حفظ صحت	رسم
۱نچی ابتدائی	۲		۳			۵	٦			٦			۲
۲نچی ابتدائی	۲	۵	۳			٤	۵			٤			۲
۳نچی ابتدائی	۲	۵	۳			٤	۵			۳			۲
٤نچی ابتدائی	۲	۵	۲	۲		۳	٤	۳	۳	۳			
برنچی رشدی	۱	۵	۱	۲		۳	۳	۲	۲	۲	۳		
ایکنچی رشدی		٤	۱	٤		۳	۳	۳	۲	۱	۳		
اوچنچی رشدی		۵	۱	٤	۲		۳	۳	۲		۳	۲	

حاشیه: ابتدائی ۱نچی و ۲ نچی ده اولان حساب درسلری « ذهنی » اولوب دورتنچی ابتدائی‌ده اولان تاریخ وجغرافیا درسلری « مختصر » در.

پیداغوغیا (*)

تعلیم بالمعاینة

تعلیم بالمعاینة‌دن مراد، محسوس نرسه‌لرنی اوزلرین یاکه صورتلرین بالالرنڭ کوز آلدینه قویوب آنلر حقنده سویله‌شه سویله‌شه آنلرغه معلومات بیرمکدر. تعلیم بالمعاینة‌نی هر فن‌نڭ خصوصا لغت تعلیمی‌نڭ اساسی دییولسه برده عجب بولماز. یورت اورام میدان شهر بازار کبی بالالرنڭ تیره سنده‌گی نرسه‌لر، آنلرنڭ فکری کیڭایوگه سبب بولغان کبی لغتلرینڭ کیڭایووینه ده سبب بولادر. بالالرنڭ یاش عمری بیوك سرایلرده وکیڭ یورتلرده گوزل باغچه‌لرده وترتیبلی شهرلرده اوتوبرلن صحراده طاو تیشگنده یا کچکنه کیز بالچق اویده قریه‌ده یا دڭز اورتاسنده یا تجارت کیبتنده یا صناعت فابریقاسنڭ اوتولرینڭ آراسنده‌غی بیوك آیرمادن بو حقیقت یخشی آڭلانادر. چونکه بونلردن هر قایوسینڭ طورمشی آنلرنڭ فکر دائره‌سینه بر زچیك یاصیدرکه آنلر اول چیکدن اوزمیلر. مثلا شهرده اوسکان بالا، قریه‌ده وصحراده اوسکان بالانڭ کورمگان وبلمه‌گان نرسه‌لرین کورب وبلوب اوسه‌در. اولگی بالانڭ آنڭ‌غی کمالی مذکور نرسه‌لرگه رغبت ومحبتی آنلرنڭ اسملرین واوزلرین وخصوصیتلرین بلوگه دعوت ایتوب ایکنچی بالانڭ نظریده صوفا طرما (سبرکی) کبی برنیچه نرسه‌لرگه‌گنه باغلانوب قالادر. باشقه اورنلرده اوسکان بالالرنڭ حکمی هم شول قیاسچه‌در.

دخی بوده بار: بز اوّل مکتب‌گه کیلگان بالالرنڭ اوگرنگان لغتلرینڭ مقدارین تفتیش قیلوب قاراسه‌ق، اوز تیره‌لرنده بولوب کوزلرینه کورلگان نرسه‌لر حقنده آتا آنالرندن و یاقنلرندن ایشتکان لغتلرینه‌گنه مقصور طابامز. شونڭ ایچون جمیع مدنی امتلرنڭ مدرسه‌لری هر بر مکتب‌گه اول کرگان بالاغه تعلیم بالمعاینة برلن باشلاتالر.

(*) ۷ نچی عدددن مابعد.

حقیقتا بو یول بالالرنڭ عقلین طورایتوده، فکرلرین کیڭایتوده، تللرین توزایتوده ایڭ گوزل یولدر.

چونکه بو یول بالالرنی کورگان نرسه‌لری حقنده اویلاوغه وحکملر چغاروغه اوندآب، کیله‌چکده هم کورله‌چك وبلنه‌چك نرسه‌لرنڭ ماده‌لری وصورتلری فائده وضررلری وغیر خصوصیتلری حقنده اویلاب علملرین کامللوگه و بونڭ آرقاسنده اوزلرینڭ معیشتلرینه وهیئت اجتماعیه‌لرینه بیوك فائده‌لر کیتروگه اوگراتوب قالدرادر.

تعلیم بالمعاینة ده بالالرنڭ کوز آلدینه قویلاچق شیلر، هروقت آنلرنڭ کوزینه چاغلا طورغان نرسه‌لر بولورغه تیوشلیدر. بونلر عادتده مدرسه ده بولا طورغان نرسه‌لر واوقو یازو اسبابی، جسم انسان کیساکلری ویورت اسبابی، کیوملر یورت وبولمه‌لر آول وشهرلر، بولون وحیوانلر، نبات وطاشلر، قویاش وآی، یولدز و بولوتلر، یاشین کبی کوکن کورله طورغان نرسه‌لر، ودخی یایلق صالقنلق یوشلك قوریلق کبی فصول اربعه‌نڭ تورلنووی برلن تورلنه طورغان یریوزینڭ احوالیدر. آنا تلی هم بونی عرض اولنه‌چق نرسه‌لردندر؛ چونکه بوده محسوسات جمله‌سندن اولوب اوزون سوزلر جمله‌لرگه، کلمه‌لرگه، کلمه‌لر هجالرغه، هجالر حرف وحرکتلرگه بولنوب آڭلانلاچقدر. بوندن باشقه هم حواس خمسه‌نڭ بریله بلنوب یاشلرنڭ کوڭلی آڭا طابا آوشقان تورلی موضوعلر بونده عرض ایتله‌چك شیلردندر.

صوڭره بونی عرض اولنمق ایچون طبیعی نرسه‌لر صناعی دن جسملیلر تصوری نرسه‌لردن اولی وآرتغراقدر. مثلا حقیقی بر آرسلاننی کورو آنڭ آغاچدن یاصاب تیری کیگزب قویغانین کورودن اولی‌در، شولایوق آغاچدن یاصاغانین کوروکاغدگه توشرگان صورتین کورودن اولی‌در؛ چونکه بالالر، عقللری قسقه لغتلری آز تخیللری ضعیف بولغانغه جانسز نرسه‌لرنڭ جانلی حالده بولووین تصور ایته آلمیلر، شولایده شی نڭ اوزین کورستو ممکن بولماغانده صورتین کورستودن چاره یوقدر. نیته‌کی بو حقده سوزمز تکرار سویله‌نگان ایدی.

تعلیم بالمعاینة نڭ کیله‌چکده معیشت جهتندنده یاشلرگه فائده‌لی بولسون ایچون آنڭ مواد جدولین یاصاغانده احوال معاشیه ترتیبین رعایه تیوشلیدر. بو ماده‌لر ایسه اوشبو دورت دائره‌گه منحصر بولالر: مدرسه، منزل، شهر، وطن در.

اما مدرسه ایسه، معلم بونڭ اشیاسین وبالالر صنفنده بولا طورغان تعلیم اسبابین عرض ایتار. حتی ایشگین دیوارین توشمین ترزه‌لرین ایشوك ودیوار، توشام وترزه‌لر، اوستال واورندق هم کرسی وتاقتالرین عرض ایتوب هر قایوسینڭ ماده واجزاسینه، صورت وترکیب روشلرینه وبو صورتی یاصاودن مقصود نه بولغانینه برام برام تنبیه ایتار.

اما یورتنی عرض ده، معلم آنڭ طاشی وبالچغی، آغاچی وتیمری کبی اجزاسینڭ ماده‌لرینه ـ صوڭره اوستال واورندقلر اشقاف وپالاسلر، کوزگو کبی قوناق بولمه‌سنده‌گی ـ اسبابلرغه صوڭره اویقو بولمه سنده، صوڭره آشخانه‌ده وغیرلرده بولا طورغان نرسه لرگه بالالرنڭ فکرلرین یونلدرر.

اما شهرنی عرض ایتوده، ایڭ الك مدرسه نی مرکز ایتوب شهرنڭ دورت جهتین آڭلاتور حتی بالالر شهرنڭ قای نقطه‌سنده‌غنه بولسه‌لر اوزلرندن مدرسه‌نڭ وغیر نقطه‌لرنڭ قای جهتده ایکانین بله آلورلق ملکه حاصل ایتدرر. صوڭره آنده‌غی یلغه وکوللرنی طاو واورمانلرنی، اورامنی غی طراموایلرنی آغاچلرنی بلدرر، صوڭره آنده‌غی بازارلرنی کیبتلرنی صناعت اورنلرین بیان ایتوب تجارت وصناعتلری اعتباری برلن تقسیم ایتار هم هر صناعت حقنده قسقه‌چه معلومات بیروب کیتار. صوڭره شهرنڭ طروچیلری حقنده سویله‌ب آنلرنی سیاسی یا دینی جهتلرندن بوله‌ر، صوڭره حیوانلرین وصوڭره اوزین مدنیت هیئتندن فائده‌لنوچیلردن صاناوچیغه بلووی لازم بولغان هر نرسه‌سین ترتیب وتدریج برلن بلدرر.

اما وطننی وصفده، معلم وطننڭ اوبلوست وغوبیرنالرغه بولنووین، غوبیرنالرنڭ اویاز واوچاسقه

واو یازلرنڭ ڤواصلرغه، ڤواصلرنڭ قریه‌لرگه بولنووین، ییر ینڭ اورمان وقرلرغه - قرنڭ ایگونلك وپچانلكلرگه بولنووین وآنده بولا طورغان ایگونلرنڭ وباشـقه حاصلاتنڭ ایڭ مشهورلرین وصوقا صابان کبی ایگون قورالارین وغیرلرین بلدرر. بونده ذکر اولناچـق نرسه‌لرنڭ معلم افندیلرگه ظهوری برام برام ذکرگه حاجتنی قالدرمیدر. آلاین بوبابنی ضبط ایته طورغان قاعده: طبیعی و صناعی نرسه‌لردن خصوصا معیشت ایچون فائده‌لیلرندن یاشلرنڭ کوزینه طوقنو احتمالی بولغانلری حقنده تنبیه تیوشلی بولور. تاکه کیله‌چکده آنلرنی معیشتلری ایچون صایلاب آلوب قوللانا باشلامازلرندن الگوك خبردار بولسونلر.

مذکور ماده‌لرنی تعلیمنڭ کیفیتی بولای بولورغه تیوش: معلم افندی شینڭ اوزین یاکه اورنگین، بولماسه صورتین بالالرنڭ کوز آلدینه قویار، اگر بونلردن هیچ بری بولماسه آقبور آلوب موضوعنڭ صورتین صنف تاقتاسـینه یاصاب قویار. موضوعنی عرض ایتکانده ایڭ ایلك موضوعنڭ اوزونلق قسقه‌اق، زوراق وکچکنه‌لك کبی عمومی حاللرین صوڭره اجزاسی وآنڭ بعضیسنڭ بعضینه نسبتی کبی خصوصی حاللرین سویله‌مك معلم افندیگه تیوشلی بولور. بونلرنی تعلیمنڭ طریقنده بالالر شول اشیا حقنده ترکیبی تمام جمله‌لر یاصارغه اقتدار حاصل ایتسونلر ایچون خطابت برلن سـؤالنی جامع بولغان طریق مناسب کورله‌در.

«احمد جان مصطفی».

تربیه وتعلیم.

اوشبو صوڭ عصرنڭ ثمره‌سی اولاراق بزم ملت آراسنده‌ده اوز - اوزندن بر قدر معلملر یتشدی. بونلر هر بری اوزینه‌بر تورلی اصول ایله‌تربیه ایتسه‌لرده، آراده کوب شغلله نو سایه‌سـنده یخشی تجربه حاصل ایتکانلری ده یوق دگل. بونلرنی بر نقطه‌غه جیناب برله‌شدرو، فکرلرن واصول تعلیملرن بلوگه توقف ایتدیکندن غزته ومجله‌لرنڭ شوڭا واسطه اولولری تمنی ایدله‌در.

«ایدل» غزته‌سنده یاش معلملرمزدن یوسف شرقی افندی «مکتب» سرلوحه‌لی مقاله‌سیله، تربیه طوغرنده بر قاچ جمله یازوب اوز فکرینه معلملرنیده اشتراك ایده‌رگه تکلیف ایته. ومعلملرگه عالی جناب اولورغه وبالالر ایله لطیفه ایدشوب واقسنماسقه قوشه، تربیه عالملری طرفندن جرح ایدلگان حتی اوزمزنگده ایسکی مدرسه‌لردن طرح اولنغان بر اصولنی تقدیم ایته. بڭا قالورسه هر معلم اوز فکرن یازسـون. قردشلرینه بلدرسون فقط تکلیف یوللی بولماسون، هر کم « خذما صفادع ما کدر » مصداقنچه اوزینه اوخشاغانن قبول ایتوب آلوده حر بولسـون. شول قاعده‌گه بناءً بن هم اوزمنڭ یدی یللق تجربه‌م سایه‌سنده فائده‌لکینه اشانغان طریق تعلیمنی معلم قرد-شلرمه عرض قیلورغه جسارت ایته‌م:

اولا: معلم، بالالر یاننده اوزین شونلرنڭ برسی فرض ایدوب کچیلك وآچق یوز ایله معامله ایتمه‌لی. بو اش بالالرنی اوزگه یاقینلاشدررغه، محبت اوزره بولورغه سبب اولوب قیناب، اورشـوب طلاته آلماغان سوزلرگه باش ایدررگه ایڭ یگل طریق اولاچقدر. بالالرنڭ اوز آرالرنده بر باش اولوب، شونڭ تشویقی ایله هر تورلی اوینلار اجرا ایتدیکاری وآثار حرمت، رعایت قیلدقلری کوز اوکومزده‌در. شـونڭ ایچون بالالر ایله قاتشوب یورو، آنلرغه وقتی ایله اوینلر کوسترو معلمنڭ عالی جنابلقینه وحرمتینه هیـچ بر حلل کیتورماز بلکه آرتدررغنه. ثانیا: درس آرالرنده معلم آچق یوز ایله لطیفه‌لر سویله‌ب کوڭل وروحلرن ترگزورگه اجتهاد ایتسه بالانڭ درسگه شوقی آرتا وآرغانلغی بته ذهنی آچله، مکتبگه محبت ایله دوام ایته‌رگه سبب بولادر. آنلرغه آچو ایله قاتی سوزلی بولمق، انداشمه‌ی یورمك، معلم ایله ایکی آرانی قطع ایدوب بیزشو وشونڭ سایه‌سنده اوقودن محروم قالورغه سببدر. ثالثا: بالالرنڭ آر-غانلق و یالقاولقلرن بتروب درسگه نشاط اوزره

دوام ایتولری ایچون هر درس آراسنده اویناتورغه تیوش ایدیکی تربیه عالملری طرفندن کوسترلمشدر. لکن بزم مکتبلرده اوینغه مخصوص اورن یوق، طشقه چغاروب اویناتوده ممکن توگل، چونکه اوست-باشلاری صالقونغه مقابله ایده‌رلك بولمای. بناءً علیه درس آراسنده ادبی اوینارنی مکتب ایچنده اجرا ایده‌رگه مساعده بیرمك تیوشلی. طاوشلری عالی جذاباقمه فتور ایته دیو آنلر ایچون فایداسی مقرر بولغان اویندن منع ایدوب بالقاولانو وکرسی اوستونده یوقلاب قالولرینه اورن قالدرماملی. رابعا: اوچ صنفلی مکتبده برگه معلم اولغانده درسلری تمام اولغاچده معلوم ساعت‌که قدر یازو، حساب چغارتو کبی ایوگه قایتقاچده قیلو ممکن بولغان اشلر ایله‌کون بویی باشلارن صالندروب کوکره‌کلرن کرسیلرگه تره‌ب اشل‌تمکلك بالالر ایچون غایت ضررلیدر. بناءً علیه درس آلوب بتکاچ بیك آزغنه یازو ایله شغلله‌نگاچده قایتورغه مساعده بیرمك تیوشلی. ایمدی قایتاروب بیارونی مکتب نظامی موافق کورمی ایکان اول تقدیرده آرزو ایتدیکی زمان چغوب یوررگه واوینارغه یول قویارغه تیوشلی. خامسا: بالالرنی برگه یورتو قصدی ایله، طشقه چغارغه آرزو ایتدیکاری زمان منع قیلمق بالالرنڭ صحتلرینی بیارودر. چونکه یدی یاشلك بر بالا ایله — صنفداشی بولغان ١٣ یاشلك بالانڭ حاجت‌که چغولرن برگه کیتورمك ممکن توگلدر. بناءً علیه مخصوص اشاره ایله چغارغه صورادقنده هیچ توقفسز رخصت ایده‌رگه لازمدر. سادسا: مکتب، ادب وحسن اخلاق اوگره‌تله تورغان بر اولدقندن، بالاده مکتب نظامینه صیماغان بر اش بولو سببلی جزا اولاراق مکتبدن طرد ایتمك، آنڭ سعادتن یوغالتو، انسانیت قطارندن چغاروب هلاك ایتو بولغانلقدن اول اشدن غایت اجتناب ایتمه‌لی، اخلاق اوگره‌توب انسان یاصی طورغان بر بولغاچ، اخلاقسز بالانی چغاروب طاشلاو توگل، بلکه یاقینغاراق آلوب اخلاقن توزه‌تمکگه اجتهاد ایتمه‌لیدر. مونه شول اصولده اوقوتدقم یدی یللق بر مدتده، بالالرنڭ کوڭلك دفترلاری شاهد، هیچ بالا آورغانی ودرسدن قالدقی، مکتبدن چغارلدقی یوقدر. چیتاده معلم رضوان.

بالالرنی تربیه و آنلرنڭ اخلاقنی تهذیب (*)

II

بالالرنی منع تیوش بولغان خلقلرنڭ برسی ماقتانچیلقدر. بالانی آتاسینڭ بایلغی یاکه منصبی ویاکه آت وفایتونلری برلن ماقتانودن صاقلارغه تیوشدر. تاکم یاش وقتدن اوق کوڭلینده ماقتانچیلق صفتی اورناشوب الوغ اولغاچده کشی آراسنده ماقتانمق اوچون تیوشسز یورتار بناءً قیلمق و قیمتلی آت وفایتونلارغه آقچه‌سنی صرف ایدوب، دین وملت یولینه بر کاپك اولاسون صرف قیلمای تورغان بر صابون کوپگی وعبدالقفا یاکه بتونلای مفلس اولوب ده صڭره ماقلیرلقغه کرشوب یاکه صودلشوب محکمه ایشکلرنی و صرا خانه (پیۋنوی) بوقیتلرنی طواف قیلو چیلرنڭ برسی اولوب قالورغه سبب اولمسون.

بر آدم کیره‌ك بای وکیره‌ك فقیر اولسون کشیدن نرسه آلورغه یاکه بر بولك طمع قیلورغه اوگره‌نودن بالاسنی صاقلامق تیوش. چونکه اگر بای کشی بالاسی اولوبده آڭا بر آدمنڭ آقچه یا باشقه نرسه بیرووی بر درجه یاکه فخر دگل ایدیکن وحقیقی عزت حقیقی رفعت اوزڭ آلوده دگل بلکه اوزڭ کشی‌گه ویروده ایدیکنی کچوك وقتدن اوق بلوب اوسسون. اگر فقیر کشی اولسه بلسون‌که بالاسینه ویرلمش بر نچه کاپك آقچه، کیله‌چکده بالاسینڭ اش وکسبدن قالوب استقبالینڭ زهرلنوینه برنچی مقدمه‌در. شویله اولدقدن بعض آدملرنڭ اوز بالالرینی کشیدن آقچه وکوستنج صورارغه قوشولری عفو قیلنماسلق بر ظلمدر.

آتا آنا و مربیلره بالانی یلاندن صاقلاغان کبی آلتون کموش‌گه محبت قیلودن صاقلامق تیوشدر. تاکه یاش وقتدانوق آلتون عاشقی اولوب بار اجتهادنی آلتون جیماقغه و ظاهری قشرنی زینتلمك‌گه اشتغال ایدوب، هیئت اجتماعیه‌گه فائده یرنده ضرر کیترلك اولمسون. چونکه آلتون کموش عاشقی اولغان آدم هر

(*) باشی ٨ نچی عدده‌ده.

خیردن مقطوعدر. آنڭ قاشنده دین وملت یولینه بر آلتون صرف ایدو، جانندن آیرلو برلن مساوی اولور. بو سوزلردن مال جیمازغه تیوش دیگان فکر آڭلانماسون، حاشا! حلالدن مال کسب ایدوب، شول مالنی دین وملت فائده‌سینه صرف قیلمق قدر الوغ شرف یوقدر. لکن آلتونغه عاشق اولغان آدمدن موندای فائده‌لر امید ایتمك (حقیقی معناسیله) عبثدر. آلتون عشقی بر آدمده قوتلی اولدیسه اول آدم بر پاره اولسون آلتون صرف قیلماز. آنڭ مثالی آلتون صاوتده محبوس بولغان صچقان کبیدر، که نه اوزینه ونه غیر کشی‌گه بر فائده یوقدر.

صبی‌غه تربیه وقتنده آشاو و ایچو ادبلرنی ومجلسده اولترەق حقوقنی هر برسنی اوگرتمك تیوشدر. تا که مجلسده کندسندن بیوکره تعظیم ایدوب اوزینه مستحق اولغان اورنغه اولترسون. یوخسه اوزگنی کشی‌گه اولوغ کورگزمك اوچون تیوشسز اورنغه اولترمق واوزگنی اوزك ضور کورگزرگه طرشوده هیچ بر اولوغلق یوقدر. چونکه اوزگنی نه قدر اولوغ طوتساڭ طوت، آدملر کوڭلینه اوزگنی محبتلی کورگزمدکچه وخلقنڭ محبت واحترامنی کندگه جلب قیلمدقچه سکا کورگزلەش التفاتلر بارده صنعی وبارده ظاهراً تعظیم اولوب باطناً تحقیردر. عظمت ورفعتنڭ ایکی اولوغسی علم وفکر یا که مال برلن ملتکه خدمت ایدوب کشیلرنڭ محبتلرینی جلب قیلماقدر.

بالاسی وار آدملر، یاش وقتدانوق بالاسینی آشاو ایچو، یورت بیر وکیوم صالمق اقتصادغه عادتلندررگه تیوش. هر آدم آچیق بلملی‌که: دنیاده تورمق، آشاو وایچو اوچون دگل بالعکس آشامق ایچمك دنیاده یاشامق اوچوندر. آشامق ایچمکدن مقصود جناب الهنڭ عبادتینه کسب قوت ایدوب آنڭ صوڭنده حلال اولان کسبگنی قیلورغه طرشمق وعائله‌ڭی عفیف روشده کشی ایشوکینه محتاج اولماسدای اولوینه سعی بلیغ قیلماقدر. اگر آشامق ایچمك وگوزل کیوملر کیمکن بر شرف اولسه ایدی دنیاده هر تورلی لذتلی طعاملر تولترلەش کاروبکه وصاوتلر وکوننده مڭلرچه صوملق کیوملر کیوب صالمقده اولان کیوم قالبلری ایڭ عزیز وشریف نرسه‌لر اولورلردی. یوقسه مونڭ خلافی اوله‌رق، یاشدن اوك ماقتانچی اوله‌رق اوسسه باشی پارتنوی وپارتنیخه لردن هم مودنی مغازینلردن قایتماز. بویله آدملردن کیره‌ك الوغ وکیره‌ك کچك اولسونلر، خاتونلر اولسه بلازکلری برلن ماقتانودن اگر ایرلر اولسه آت وفایتونی برلن ماقتانوب، صراخانه، وکار خانه ایشکلرنده زیارت قیلودن قایتماز.

بالانڭ استقبالی یاش وقتدغی تربیه‌سینه باغلی اولدقندن بو حقده اسلام عالملری طرفندن مڭلرچه جلد کتابلر یازلمشدر. ذاتاً بالالرنڭ برنچی مرتبه تربیه آلاچق اورنلری وابتدا اولتردقی مکتب اسقاـ میه سی انکاسینڭ تزی اولدقندن کیره‌ك یخشی وکیره‌ك یمان اولسون انکاسی‌نی روشده تربیه قیلسه، شول عادت وخلقلر اوسکاچده قالماز. شول جهتله اسلامیت برنچی قاعده اوله‌رق «طلب العلم فریضة علی کل مسلم» دیه علم تحصیل ایدوگه ترغیب وتشویق ایتمشدر. جاهللر اوزلرنده تربیه‌نی قای اورندن آلوب ویرسون وآنڭ صوردقی نرسه‌لرینه نه کبی درست جواب ویرسونلر؟ اویله آنالرنڭ تربیه‌سی، بالالرنی جن وغفریت، بوری، آیو برلن قورقتوب کیله‌چکده کند جومشینه‌ده قویاش بایغاچ چغارغه قورقه تورغان بر خفت اولوب قالوینه‌غنه سبب اولور.

شول جهتله: بو کونده‌گی قزلرمز، کیله‌چك کونده آنالر اوله‌چغندن هماندە بر طرفمز ایسکی تعصبنده (قزلرنی اوقتو حرام) دیه باغرمق وبر طرفڭ آزغنه روسچه اوقوبده، روسلر برلن یورمك وروسقه کیاوگه چقمق وکند ملت اشلرنی خور کورمك برلن شغللنمکده‌لردر. بویله اولدقده استقبالمز تهلکه‌لی اولاچغی معلوم اولسه کیره‌ك. اگر ایسکیلرمز همانڭ تعصبلرنده دوام ایدوب ملی مکتبلر آچارغه سعی قیلماسه‌لر، خاتون قزلرمز روس مکتبلری ایشکینه جیولاـ چقلرنده شبهه یوقدر. اوشبو مسئله‌نی بر کون آلدن اولسه‌ده اویلاب وبو دهشتلی حالنی دفع قیلمیه سعی ایلمای یز.

امام عبدالقیوم بهمانی (جولبات)

اشعار

معراج.

یارطی تون بولغان چاغنده کیتدی مکه یالطراب ،
نور طوتاشدی جیرگه کوکدن ، ایندی نوردن بر پراق .
حضرت جبریل بشارت أیلدی دیب یا رسول !
حق تعالی حضرتی تعیینلدی بو کیچ وصول .
منتظرلر لامکانلر ، بار ملائکلر سیکا ،
عرش اعلا کیلدی آطلانساڭ آیاغڭ آستینه .
صادر اولدی شول وقتده حقدن ، امر کن ، فکان
شوندی ایزگی جوك بلهن عرش اولدی کوکلرگه روان .
دنیاده هر نرسه ده اوز اصلنه بر ئەیلەنه .
آشدی قدرتله سماواتقه بو کیچ قرآن ینه .
بحر وحدت آستی اوستکه کیلدی شونده قاینادی .
بتدی محو اولدی زمین همده زمانه قالمادی .
قالمادی صورت باری تبدیل ایتلدی معنیغه .
ئەوریلوب معنیغه دنیا ، سجده قیلدی مولیغه .
کوردی اللهنی پیغمبر ، سجده قیلدی ، باش ایدی
اوشبو جیر بولدی بتون مسجدلرگده مسجدی .
بولدی صف ، صف قیلدیلر سجده ملائکلر باری
جمع اولوب هر بر نبی ، موسی وعیسی جانلری .
بولدی ظاهر ، بلمدیلر جیر یوزی منکرلری
مونده عبدیت ، عبادتنڭ الهی سرلری .
اوتمدی کرپك قاغوبده کوز آچوب جومغان زمان ،
مکهگه ایندی فراشی جبجلی ایردی همان .
نه صاناشمق ، نه گمان بو ، نه خیال ، نه توش ایدی
بر الهی واقعه ، معجز و سرلی اش ایدی .

ع . توقایف .

« یولدز » غزتەسندن .

مراسله ومخابره

«استاوروپول» (سامار غوبیرناسی). بو طرفده بر آدم، اوزینك اوستنه لازم اولغان واجب صدقه‌سینك محله ملاسی ایله بؤ ذننده قالغان قسمینی محله بالالرینه دین اوقوتوچی معلم‌گه ویره‌در ایدی. بعض بر ملالر اوشبو مناسبت ایله «واجب صدقه‌لر محله ملالرینك حقیدر، شونك ایچون معلم‌گه ویرمك ایله اوستدن فرض توشمیدر» دیه سوز چیقاردیلر. بز ایسه اوشبو حقده «شورا» فکرینی ایشتمکنی آرزو قیله‌در ایدك.

داود عثمانوف.

جواب: - واجب صدقه‌لرنك مصرفی فقیرلر ایدیکی هر کیم‌گه معلوم. فقیر اولمق شرطی ایله کیم‌گه ویرلسه‌ده درست، اسلام دینی اوگرتوچی معلم بولمق بوڭا مانع دگلدر.

«خوقند»: - خواجه بهاءالدین نه کبی آدم اولمشدر؟ بونك ترجمهٔ حالی یازلمش مخصوص کتابلر وارمیدر؟ «محمد علیه السلام» رساله‌سینك ۴۸ نچی بیتده اولغان یاگلش حقده «شورا» ده مقاله یازمقچی ایدگز، شونی همیشه کوتوب طورامز.

اهل الله بن خیرالله.

جواب: خواجه بهاءالدین نقشبند حقنده یازلمش شیلر کوبدر. فقط صوك مسلمانلر، کرامات وخوارق عاشقی اولدقلرندن خواجه بهاءالدین ترجمه سنده ده کرامات ایله طولدرمشلردر. بو بله کتابلرنی ترجمهٔ حال دیمکدن ایسه مدح نامه و تقریض دیمك موافق اولور. ترجمهٔ حال یازمق طوغرسنده ابن الاثیر، ابوالفدا، قاضی ابن خلکان کبی ایسکی محقق عالملر یولی تاشلانمشدر. «محمد علیه السلام» رساله‌سی حقنده اولان وعده‌مز خاطرمزده. آنچق نوبت یتشمادیکی سببلی همیشه کیچگوب طورادر، انشاالله یازارمز، اونودر اولسه‌ق خاطرمزگه توشروگزنی التماس قیله‌مز. «آداب تعلیم» نك مطبعه خطالرینی کوستردیگگز ایچون ممنون اولدق.

«پتروپاول». ۱ نچی جلد «آثار» نك ۱۱۱ نچی بیتنده «تفسیر کشاف» ایله شیخ خالد عبارتی آراسنده مخالفت وارلغی سویلانمش ایدی. ردیه یازوقنی اوزینه مسلك طوتمش بر مدرس، توزمادی «آثار» غه ردیه یازدی و اوشبو مناسبت ایله مذکور جمله حقنده: «شیخ خالد عبارتی، کشاف عبارتینه موافق فقط مونی قاضی سطحی یاگلش سویلامش» مضموننده بر نرسه یازدی. بوندن صوك ایکنچی بر مدرس چیقوب تکرار اوشبو مسئله‌نی ایزدی، لکن بونسی بر قدر انصافلی اولدیغندن: «آثار صاحبینك کشاف نسخه‌سنده برر خطالق اولمشدرده مذکور دعواسینی شوڭا بنا ایدوب خطاغه طوتلمشدر، یوقسه کشاف عبارتی ایله شیخ خالد عبارتی بر برینه موافقدر» دیدی. اوشبوڭا کوره بزلر «آثار» صاحبی یا اوزینك یاگلشنی اعتراف قیلور و یاکه خصملرینك خطالری نه نقطه‌ده اولدیغنی بیان ایدر، بونلرنك هر ایکیسندن بزلر مستفید اولورمز دیه کوتوب طوردیغمزده کیچن ییل ۲۰ نچی عدد «شورا» ده (صحیفه ۶۳۱) «آثار» ده یازلمش سوزنك تکرار ایدلدیکین کوردك. بو شی نه دیمکدر؟ سزده‌می خطالق یاخود خصملرگزده‌می؟ بونی نیچون بیان قیلمازسز، یوقسه اوزگزگه قارشو یازلمش شیلردن هیچ خبرگز یوقمیدر؟

«طالب العلم».

جواب: خطالقنی اعتراف ایتمك عین صواب اولدیغندن اگرده خطا سویلامش اولسه‌ق ایدی هیچ کیمدن توقتامقسزین بونی اعتراف ایتمش اولور ایدك. خصملرنك قصورلقلرینی توزاتمك بزه بورچ دگلدر. «ولا تقربوا الصلاة» جمله‌سینی دلیل طوتوب، قرآن شریف، نماز اوقوقدن منع ایتمش دیه سویلامکده اولان ملحد قبیلندن ایکی اوچ سطر عبارتده موافقتدن

شیخ خالد ایله تفسیر کشاف آراسنده مخالفت یوقلغی لازم کلماز. بو ایکی اوچ سطر عبارت ایله اش تمام دگلدر. «وکم من عائب قولا صحیحا، و آفته من الفهم السقیم» بیتنه موافق، اوزلرینك سقیم فهملرینه بنا قیلوب «سطحی» فلان توگان دیه مسخره ایتمك اولسه‌لرده، بو ذاتلر فی الحقیقة مفسرلرنك پیری اولان زمخشری‌گه بونك ایله گنه قناعت ایتمای، عصمتی قرآن شریف ایله ثابت اولان عظیم الشان یوسف علیه السلام حضرتلرینه افترا ایتمش اولورلر. شیخ خالدنك عذری اولمش ایسه بو مدرسلرگزنك عذرلری نه‌در؟

پتروپاول شهرنده اولدیغگز مناسبت ایله شیخ خالد رساله‌سی ایله تفسیر کشافنی حسن افندی یانینه آلوب واروب حضورنده مطالعه ایتسه‌گز مسئله ایله انشا الله آشنا اولورسز. بلکه باشقه مدرسلرده افاده قیلورلر. «طالب العلم» دیه، علم ایچون ایشکلردن ایشکلرگه یوروچیلرگه ایتورلر، آنك شوندن باشقه معناسی وارلغی بزگه معلوم دگل.

متنوعه

آمریقاده اسلام ــ بوکونگی حسابلرغه کوره آمریقاده ترك، کرد، عرب، آرناؤود، بوشناق قوملرندن تخمینا اون بیك جان ترکیا تبعه‌سی مسلمان واردر. بونلردن باشقه هندستان و فیلیپین، چین و ایران مملکتلرندن خیلی مسلمان وار ایسه‌ده بونلرنك حسابلری معلوم دگلدر.

تاتارلر طرفندن صالنغان مناستیر ــ «قاستروما» شهرنك اولان آثار قدیمه جمعیتی تابمش ایسکی کاغدلرگه کوره «ایپاتوفسکی» اسمنك اولان مناستیر ۱۴ نچی عصرده چوقونمش میرزا چیت (мурза четь) طرفندن بنا اولنمشدر.

خاتونلر مملکتی ــ «آلماریانا» اسملی جزیره‌ده اولان ایرلر، خاتونلر بیورغی آستنده طورالر. صاتمق و آلمق، یورت بر تدبیرلری هر بری خاتونلر قولنده اولوب ایرلر ایسه آنلرنك قوشقانلرینی اشلارگه و یومشلرینه یوگرگه احترام و تعظیم قیلوب طورورغه، امرلرینه اصلا قارشو کلمازگه مجبورلردر.

یر توگاره‌گینك اشانچسزلغی ــ ك. فلاماریون فکرینه کوره اوستنده یاشامقده اولدیغمز «یر» هر ساعت بلکه هر دقیقه‌ده خرابلقغه اوچرامق احتمالی ایله طورر. ایکنچی بر توگاره‌ك یولدز ایله قارا قارشو بریلشمکلری ممکن اولدیغی کبی چیتدن بر الکتریق کوچی، اوزینه تارتوب کینات طوقتارغه ممکن. اوشنداق ایچندن ؤولقان چغوب یون اورنینه تتولمگی یاکه زور بر یولدز یاقیننن اوتدیکنده جذب قوتی ایله اوزینه ایارتوب بر یاقعه آلوب کیدرگه و قویاشدن یراق اولان صالقون و قارانغو یرلرده تاشلاب قالدرغه احتمال. الحاصل، یرنك برگنه ساعت سلامت طورمقینده‌ده اشانچ یوقدر.

دگزده اولان بالقلر صانندن کوب اولان قویرقلی یولدزلر، لامپا تیره‌سنده اوچشوب یورمکده اولان کوبالاکلر قبیلندن قویاش تیراسندن اوچوب یوررلر. یر ایسه هر وقت اوشبونلر ایله اوچراشمقده‌در. قویرقلری قاتیغ یولدزلرغه صوغلدیغنده کوز آچوب یومارلق قدر وقتده یر توزان روشنك تتلوب تارالورغه، اگرده قویرغی یومشاق اولسه قزولغی سببندن یرنی هلاك قیلورغه ممکن. مطبوعات خبرینه کوره فلاماریون فکری اوشبودر. بوڭا کوره یرگه طوغری اوچرامیه‌چقی قویرغی‌ده ضررسز نرسه‌دن عبارت اوله‌چقی رصد اهللری طرفندن خبر ویرلمش «غالله‌ی» یولدزندن قورقوب طورورغه سبب یوقدر.

یاپونیاده ترك شاگردلری ــ کچن ییل ترکلر، آوروپا و آمریقا دارالفنونلرنده اوقور ایچون بیشیوز قدر شاگرد یبارمش ایدیلر. غزته‌لر خبرینه کوره اوشبو ییل بر قدر شاگردلرینی «توکیو» دار الفنونینه یباره‌چکلر در.

لطائف

۸۰

آسیانڭ مشهور شهرلر یندڭ برنڭ «ملا نصرالدین» ژورنالینڭ شاعری «شورا» محررلرندن برینه اوچرا- دیغنده: «افندم، مجموعه‌ڭزده اولان شعرلرنڭ پك آزی‌غنه شعر اسمینه لائق اولوب کوبسنده وزن یوق، وزن اولسه افاده‌سی و موسیقه‌سی اولمیدر، بویله شعرلرڭزنی کوردیکلرنده بزم قفقاز ادیبلری پك مأیوس اوله‌لر، ایچرو روسیه‌ده اولان ترکلرنڭ شعر فننده آلغه کیته آلمایه‌چقلری ایله حکم قیله‌لر» دیمش. بوڭا قارشو ایسه «شورا» محرری: «بویله حالنی اداره‌ده ده بیلورلر، لکن تشویق و ترغیب اولسون، شول سایه‌ده بلکه شعر فنی بر آدوم اولسه‌ده آلغه وارسون، دیه ناقص شعرلری‌ده درج قیله‌لر، بو شی وقتلیدر، لکن بزم مجموعه‌مز شعر لرینه قاراب ده قفقاز شاعرلری بزدن مأیوس اولما- سونلر. زیرا بزم الڭ گزیده شعرلرمز اوفا شهرنده چیقمقده اولان «معلومات» ژورنالنده‌در!» دیمشدر.

۸۱

اوزینڭ صورمش مسئله‌سینه «بیلمیم» جوابنی آلمش بر خاتون، مفتی‌گه „اوزڭ خزینه‌دن بو قدر وظیفه آلاسڭ و اوزڭ شونی‌ده بیلمیسڭ“ دیمش. مفتی ایسه بوڭا: «بن، خزینه‌دن وظیفه آلسه‌م، بیلگانم قدرگنه آلام؛ اگرده بیلمگانم قدرده آلا باشلاسه‌م ایدی حزینه یتماز ایدی» دیدیکنده خاتون: «أهه! اوز خدمتڭنی بیلماز ایسه‌ڭده، خزینه آشارغه یخشی حیله تابمشسین، بو حیله‌ڭ سلامت بولسه عمر بویی خزینه آشارغه یول آچیق طورر» دیمشدر.

۸۲

زور توره‌لردن برینڭ حضورینه واروب بر آدم: «پك یاشرون سوزم وار ایدی آولاق کورشور ایدم» دیه رخصت صورامش. توره ایسه بونی آولاق بولمه‌سینه قبول ایدوب: «دانوس یاسامازسزلق شرطی ایله یاشرون سوزڭنی سویله!» دیدیکنده آدم‌ده: «ایمدی بڭا رحصت ویرڭز، اشم بتدی!» دیه چیقوب کتمشدر.

۸۳

۷۰ یاشلی بر قارتنڭ بازاردن قارغا بالاسی صاتوب آلوب قایتدیغنی کوردیکلرنده کورشیلری بونی نیچون آلدیغنی صورمشلر. قارت‌ده بونلرغه: «قارغا اوچیوز یاش‌گه یته‌در دیه ایشتدم، شونی تجربه قیلور ایچون آلدم» دیه جواب ویرمشدر.

۸۴

فرانسه عسکرنڭ نظام بوینچه آفیتسارلر صالداتلرغه «سز» دیب خطاب قیلورغه تیوشلیدرلر. بر آفیتسار بر صالداتقه آچولانوب:

— سین آحمق ایشاکسڭ! — دیب قچقرمش.

صالدات ایسه، نظامنی ایسینه توشروب:

— سز آحمق ایشاکسز، دیب أیتورگه تیوشلی- دیمش.

کچکنه حکایه

اول ـ اول زمانده.

آنلر چاطر ایچینه صینوب، یاغمور طوقتاغاننی کوته ایدیلر. کیمه‌چی قارت اوزینڭ آق و اوزون قاشلری آستندن اورنتن‌غنه یولچیلرغه کوز صالغالاب، اشارت بارماغی بلن، وورتنده‌غی طروبقه‌سینڭ کوللرین اوسته‌ن ازره‌ك باصتروب قویاده ایکی بر سویلنه و صوراشترغالی ایدی، یولچیلر کوڭلسز- گنه، کوزلری توشکان یرگه معنی‌سز قاراو بلن - بر

ایبرگه قاراغانده ایکنچی نرسه اویـلاب قارانا همده ایرنوب و اوزایتمیچه‌غنه قارتقه جواب بیره و سوزبن یو بلی ایدیلر .

آنلر ایکی کشی ایدی . بریسی اوزونچه بویلی ، سیراك صاقاللی اورطه یاشنك بر کشی اولوب، ما ڭلایندەغی بوروشقلرکه ، آدم بالاسینك کورم واینتگو تاریخلری یازلا تورغان سطرلر، کوز قاراولرندەغی نورسزلق، که بر وقتلر یالتراغان امید یاقتسینك سونوی - بو آدم نی مایی بتکانلکدن قارانغولانغان قندیل کبك توسمرسز کورستە ایدیلر . آنك اوستندە قصقه ویرتقلرندن یونلری اوستکه چغوب طورا تورغان تیری طون ، باشنك اورص بورکسی ایدی . ایکنچیسی یکرمی یاشلرندە ، بولغنه بر یکت . آنك ده اوست باشی بیك نچار ، لکن تازه و آچیق چرایی ، اویناق و اوتلی کوزلری آنی برتورلی یەملی ایتوب کورستە ایدیلر . کیمەچی قارت هـم کوبرەك آڭارغه قاراب سویلی ایدی .

ـ حاضر ایندی انم اول بخت دیگان نرسه نی ازلەب ماتاشرغەده یارامی : اول ایندی یوق، دیدی کیمەچی .

یکت بو سوزگه عجبسنگان توسلیراك ، قارتنك کوزینه قارادی .

ـ آنك یوغالـغـانینه کوب زمانلر کوب یللر ایندی! مونه‌سینك کبك یکتلر بورونراق زماندوق ازلەب ماتاشقانلر ایکانده ، بولوب یتمگان شول . . . نیچك ؟ دیسن . مونه آلای بولسه مین سیڭا آنك حکایەسن سویلیم : اول - اول زمانده دی ، بخارا شریفده بولغان بر یگت . آنك بر ابی قارچق آناسی ده ، یاپا یالغز بر اوزی. آناسی بیك قارتایغان. یاطقان ایندی اولەرگه.

ـ بالام ، دیگان ، ـ مین ایندی اولەم ، بخیل بول. سین یاش کشی ، قالاسن دنیا کوتارگه . زنهار تیك یاطمه ازله بختڭنی .

قارچق البته اوله . جکت نیشلەسون - برکون یغلی ایکی کون یغلی دیگاندای، بر وقت آناسینك وصیتی ایسینه توشەده کیته بختن ازلەرگه . اول کشیدن صوری ، بو کشیدن صوری - یوق! براودن ده یونلی باشلی جواب آلالمی ، شـولای ایتوب کوب زمانلر عاجز و سرگردن بولوب یوری . بر وقت تمام ایندی طاقتدن یازغاچ ، براو ایته موڭار : بار ، دی . فلان یرده فلان اورمان نڭ ارتنده طاو تیشکننه بر درویش بولور؛ طوب طوغری آڭارغه بار . اول، فی ایتور سیڭا .

جگت درویشـنی طابوب تمام آیاغنه جغلا : «آقتق اوشانچم سینڭ گنه ، دی . طابوب بیر بختمنی!. »

ـ «هم م م . . . دیب ایتدی دی درویش ،

ـ آنا ڭنك ایتکانن یاڭلشراق آڭلاغانسن ایکان .. آلای ده ضرر یوق ؛ سین ازلی تورغان نرسه هـم دنیاده بار اول . مینم آزراق چغوب یوریسمده بار ایدی. ایده آلای بولسـه مینم بلن، طابوب بیریم مین سیڭا آنی . »

بونلر، یا الله ، دیلرده چغوب کیتەلر . شـولای ایتوب بارغانلر، بارغانلر، کون بارغانلر تون بارغانلر، آی بارغانلر یل بارغانلر، دیگان کبك. طاولرنی اورمانلرنی اورلەشوب طرماشـوب ، دریالرنی دیڭزلرنی صال بیلەب یوروب کوچەلر ایکان. برنیچه وقتدن صوڭ بونلر «قدس» شهرینه کیلوب یتەلر.

ـ «مونه ، دی ، درویش ایته، ـ یتدق ... ئەنه تگی زور مسجدنی کورەمسن ، تون اورطەسنده بر وقتنی آدملر آور اویقوغه طالغاچ ، جن وپریلرنڭ خواص لری شول مسجدکه جیولالر؛ بزگه شول جمعیت بلن اش قیلورغه توغری کیلور، دی « یاخدایم ایندی نی بولا ! » دیب جکت تمام قاوشـاب تون بولغاننی‌غنه کوته.

کیخ بلن یستو نمازندن صوڭ جماعت چغوب طارالغانده بونلر مسجدنڭ قاوانغی بر پوچمـاغنده یاشرنوب قالالر ، ایشکلرده شالتراب بیکلەنه . .

تون یارمنده اورتالق تمام شیل بولوب هیچ قایده بر شلت ایتکان طاوش قالمی ه بتون شهر بر قبرستان توسلی اویوشوب کیته . شول کویی طورغانده بر وقت ، اومارطه شاولاغان توسلی یمشاق برشاواقی

قوزغالا ، ترزه‌لر آرقلی قامش، نمازلقلرغه توشکان آی شه‌واه‌لری آراسنده توتون کبك آقچل کوله‌گه‌لر کورنه باشلی . کوله‌گه‌لر کیت کیته همان یشلانا ، شاولتی، کوچه‌یه و موڭلی بر تکبیر کویینه کیته . بر زمان یمشاقغنه ، کوك کوکرا گان توسلی تکبیر طاوشی گورله‌گانده منبر بلن محراب آراسنده دیواردن بر طارتما کبك نرسه آچلاده بتون مسجد ایچی کینه‌ت یاقتروب کیتوب درویش بلن جگت نڭ کوز آلدنده ئلله نیندی منظره آچلا . ایدندن توشامگه حتلی اوزایغان ئلله نیندی آللی گوللی کوله‌گه‌لر دولقنلانوب حرکتله‌نوب ئلله نیندی عظمتلی بر آیین روحانی اجرا قیلالر بولا . . . بو وقت درویش یاشرنگان یرندن چغاده قچقروب :

— « سلیمان پیغمبر یوزگی حقینه ، میڭا یول بیروگزنی صوریم » دی وطوب توغری آلنغه باروب طارتمادن یوزکنی آلا . اول، یوزکنی آلغانده اوتکن بر صزغرو طاوش بلن نچکه‌گنه قهقهه‌لب کولو طاوشلری ایشتلده‌ده مسجد ینه طب طن بولوب قالا .

درویش جگتکه ایته :

— « مونه ، دی ایندی بو — بخت یوزگی . قاشنه یازلغان الوغ اسمنی‌گنه اوقیسی — همه تلاگانڭ بولا ! »

بر وقت طاڭ یاقترو بلن درویش قویننـدن یوزگنی چغاراده یاقتی‌غه طوتوب قاشنده‌غی یازونی اوقومافچی بولا . فقط نی کوزی کورسن — قاشنڭ ایسی ده یوق فقط اورنسی غنه قالغان ! اول بیك تیران بر اوه ایتوب آلاده :

— « مونه ، دی اول قهقهه‌لر بوشقه بولمغان ایکان . جهنم آلسون ، شوندوق ایچم فورقغان ایدی . . » دی .

کیمه‌چی ، حکایه‌سن شولای بترگان بولوب وورتنه طروبقه‌سن آلغان ایدی ، یولچیلر ایکسی بردن :

— صوڭ ؟ دیدیلر .

— صوڭی شول ایندی ، دیدی کیمه‌چی ، - درویش ، قاشسز یوزکنی آچوندن بیروب ارغتوب یه‌رگاچ تگی جگت هم سزنڭ شیکللی : « صوڭ ؟ . . ایندی نیشلیبز ؟ . . » دیگان .

— « بولمادی ایندی: دیب ایتدی دی درویش،

— حاضر هر کمگه‌ده فقط اوزینه‌گنه اوشانرغه اش قالدی . »

شوندن صوڭ بونلر ینه بخاراغه قایتوب کیتدیلر دی . . . ئه ، مونه یاغمورده طوقتادی ایکان ، ایده‌گز ایندی کوچریم مین سزنی .

آنلر چاطردن چقدیلر . کیمه ، بیله‌گان یرنده دولقنلر بلن طارتشوب چایقالوب طورا ، صو بوینده‌غی قامشلر ، یاپراقلرده یاغمور آرتندن یاشاروب تازه‌لنوب تاتلی خیاللرگه چومغان توسلی اورنسز حرکتسزگنه ماتورلنوب اوطورا ایدیلر .

کیمه‌چی بو کشیلرنی صونڭ آریاغنه کوچرگاچده قوللری بلن کورساتوب کورساتوب یوللر تعریف ایته ایدی ، یاڭی کیلگان ایکی یولچینڭ بری بویاقدن قاتی طاوش بلن قچقروب :

— یه! نی آنڭ اکیه‌ت سویله‌رگه طوتوندڭ ، دیدی.

ش . کمال .

محرری : رضاء الدین بن فخر الدین .
ناشرلری : محمد شاکر و محمد ذاکر راميفلر

«شورا» اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان ادبی، فنی و سیاسی مجموعه‌در .

آبونه بدلی: سنه‌لك ۵ ، آلتی آیلق ۲ روبله ٦٠ کاپك .
«وقت» برلن برگه آلوچیلرغه :
سنه‌لك ۹ ، آلتی آیلق ٤ روبله ٦٠ کاپك در .

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ: НА 2-й СТР. ОБЛОЖКИ 30 КОП., НА 3 и 4 СТР.—20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.
АДРЕСЪ: г. Оренбургъ, Редакція журн. „ШУРО".

اورنبورغده «وقت» مطبعه‌سی

ТИП. ГАЗ. „ВАКТЪ" ОРЕНБУРГЪ.